

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму

Кваліфікаційна робота

Магістр

(рівень вищої освіти)

на тему: Вплив COVID-19 на фінансово-економічний спад в Україні

Виконала: студентка 5 курсу, групи 8.0519-ме-з
спеціальності 8.0519-ме-з «Міжнародна економіка»
спеціалізації _____

(код і назва спеціалізації)

освітньої програми _____

(код і назва спеціалізації)

Оспіщева К.В.

(ініціали та прізвище)

Керівник професор, завідувач кафедри міжнародної
економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму д.е.н. Бабміндра Д. І.

Рецензент доцент кафедри міжнародної
економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму Корінний С.О.

Запоріжжя – 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний

Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 8.0519 «Міжнародна економіка»

Спеціалізація _____

Освітня програма _____

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри _____

«__» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Оспіщевій Катерині Володимирівні

1. Тема роботи (проекту) «Вплив COVID-19 на фінансово-економічний спад в Україні»

Керівник роботи (проекту) Бабміндра Дмитро Іванович професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та
економіки міжнародного туризму, д.е.н.

Затверджені наказом ЗНУ від «18» червня 2020 року № 811-с

2. Строк подання студентом роботи «30» листопада 2020 року

3. Вихідні дані до роботи інформаційна база законодавчих та
нормативних урядових актів, матеріали Співки українських підприємств,
електронні економічні публікації, Інтернет ресурси

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
1. Теоретичні основи дослідження фінансово-економічного спаду від впливу COVID-19
 2. Аналіз соціально-економічного стану в умовах COVID-19
 3. Прогнозні наслідки та перспективи економічного розвитку у разі подолання пандемії
5. Перелік графічного матеріалу: кваліфікаційна робота містить 4 таблиці, в яких показано торговельні партнери України, спрогнозовані зміни в світовій економіці після завершення пандемії, перелічені групи креативних занять за класифікацією SOC та рівень готовності країн до введення «Індустрії 4.0»
6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	ПІБ, посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	д.е.н., професор Бабмінда Д.І.	18.06.2020	18.06.2020
Розділ I	д.е.н., професор Бабмінда Д.І.	28.09.2020	28.09.2020
Розділ II	д.е.н., професор Бабмінда Д.І.	05.10.2020	05.10.2020
Розділ III	д.е.н., професор Бабмінда Д.І.	13.10.2020	13.10.2020
Висновки	д.е.н., професор Бабмінда Д.І.	08.10.2020	08.10.2020

7. Дата видачі завдання 18.06.2020

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Термін виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми	18.06.2020	18.06.2020
2	Складання робочого плану	22.06.2020	22.06.2020

3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	10.08.2020	10.08.2020
4	Складання плану	14.09.2020	14.09.2020
5	Виконання вступу	21.09.2020	21.09.2020
6	Виконання розділу 1	28.09.2020	28.09.2020
7	Виконання розділу 2	05.10.2020	05.10.2020
8	Виконання розділу 3	08.10.2020	08.10.2020
9	Формулювання загальних висновків	12.10.2020	12.10.2020
10	Подання роботи на кафедру на передзахист	14.10.2020	14.10.2020
11	Попередній захист роботи на кафедрі	16.11.2020	16.11.2020
12	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	30.11.2020	30.11.2020
13	Одержання відгуку та рецензії	30.11.2020	30.11.2020
14	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	30.11.2020	30.11.2020

Студент-дипломник _____ Оспіщева К.В.
(підпис)

Керівник проекту _____ Бабміндра Д.І.
(підпис)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Гамова О.В.

Оспіщева К.В. «Вплив COVID-19 на фінансово-економічний спад в Україні».

Кваліфікаційна робота для здобуття вищої освіти рівня «магістр» за спеціальністю 8.0519-ме-з «Міжнародна економіка». Запорізький Національний Університет, Запоріжжя, 2020 рік.

Метою даної роботи є вивчення ступеня та тенденцій впливу COVID-19 на економічну ситуацію у світі та визначення соціально-економічних втрат, які понесе Україна від пандемії цього захворювання. В ході дослідження розглядається вплив пандемії коронавірусу на тенденції розвитку світової економіки. Вивчено вплив пандемії на різні галузі економіки, в тому числі на аграрний сектор, освіту, науку, охорону здоров'я та культуру.

В ході роботи було проведено аналіз переходу України до «Індустрії 4.0» - переходу до повністю автоматизованого цифрового виробництва, а також перспектив і можливостей переходу малого та середнього бізнесу України до цифрової трансформації.

Проаналізовано соціально-екологічні наслідки пандемії COVID-19 та рівень адаптації України до європейських стандартів.

Ключові слова: сталий розвиток, COVID-19, коронакриза, агропромисловий комплекс, креативна економіка, цифрова економіка, цифровізація (цифрова трансформація), Індустрія 4.0 (Четверта промислова революція), кібербезпека, кіберзагрози.

Ospishcheva K.V. The impact of COVID-19 on the financial and economic downturn of Ukraine.

Qualifying work for the higher education level “master” specialty 8.0519-me-z “International Economics”. Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, 2020.

The aim of this paper is to study the degree of and trends in the impact of COVID-19 on the economic situation in the world and determine the socioeconomic losses that Ukraine will suffer from the pandemic of this disease. In the course of the study, the impact of the coronavirus pandemic on the trends in the development of the global economy is examined. The impact of the pandemic on various sectors of the economy, including mechanical engineering enterprises, education, science, healthcare and culture, was studied.

In the course of the work, the analysis of Ukraine's transition to "Industry 4.0" - the transition to fully automated digital production, as well as the prospects and opportunities for the transition of small and medium-sized businesses in Ukraine to digital transformation was carried out.

The socio-environmental consequences of the COVID-19 pandemic and the level of adaptation of Ukraine to European standards were analyzed.

Key words: sustainable development, COVID-19, coronacrisis, agro-industrial complex, creative economy, digital economy, digitalization (digital transformation), Industry 4.0 (The Fourth Industrial Revolution), kybersecurity, cyber threat.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 122 с., 4 табл., 4 додатки, 29 джерел.

Об'єктом дослідження є галузі економіки України в умовах пандемії коронавірусу.

Предмет дослідження - теоретико-методичні засади проведення аналізу економічних наслідків карантину, втрат економіки після подолання корона вірусної хвороби та реальних заходів, яких було вжито для стабілізації фінансово-економічної ситуації.

Метою роботи є дослідження стану і тенденції впливу COVID-19 на економічну ситуацію в Україні, визначення соціально-економічних втрат від пандемії цієї хвороби.

В роботі досліджуються показники фінансово-економічного стану економіки в умовах пандемії, наслідки кризи від тривалого карантину та спрогнозовано подальші наслідки кризи для українського бізнесу. Проаналізовано перспективи розвитку аграрного сектору економіки, можливості співробітництва з іншими державами.

Було проаналізовано соціально-економічний стан сфер економіки в умовах COVID-19 та рівень адаптації України до європейських стандартів. Встановлено, що шлях до цифрової трансформації держави в умовах кризи є тривалим процесом, який вимагає залучення фахівців та обладнання в сфері інформаційних технологій. Зроблено висновки щодо впливу епідемії в різних державах в цілому та в Україні.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, COVID-19, АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС, КОРОНАКРИЗА, КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА, ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА, ЦИФРОВІЗАЦІЯ (ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ), ІНДУСТРІЯ 4.0 (ЧЕТВЕРТА ПРОМИСЛОВА РЕВОЛЮЦІЯ), КІБЕРБЕЗПЕКА, КІБЕРЗАГРОЗИ.

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СПАДУ ВІД ВПЛИВУ COVID-19	11
1.1. Поняття та сутність результатів соціально-економічного розвитку	11
1.2. Зниження показників ВВП, безробіття та погіршення екологічної ситуації	16
1.3. Сутність сталого розвитку економіки	33
Висновок до Розділу 1	37
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ В УМОВАХ COVID-19	39
2.1. Агропромисловий комплекс	39
2.2. Міжнародна економіка	48
2.3. Криза освітньої, наукової, охорони здоров'я та культури	58
Висновок до Розділу 2	66
РОЗДІЛ 3. ПРОГНОЗНІ НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У РАЗІ ПОДОЛАННЯ ПАНДЕМІЇ	67
3.1. Трансформація цифрової економіки – реальні механізми перспектив подолання кризових явищ	67
3.2. Механізми розбудови креативної економіки в контексті міжнародного досвіду	78
3.3. Цифрова трансформація як імператив розвитку середнього та малого бізнесу	93
Висновок до Розділу 3	105
ВИСНОВКИ	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	111
ДОДАТКИ	115

ВСТУП

Актуальність теми. Уся світова спільнота, починаючи з середини грудня 2019 року, потрапила під величезний вплив Всесвітньої епідемії коронавірусної хвороби, яка отримала назву COVID-19. Пандемія вже призвела до тисячних людських втрат у всьому світі, спричинила суттєві обмеження на соціально-культурне життя населення і кардинально змінила тренди глобальної економіки. На сьогодні важко спрогнозувати, які остаточні людські жертви та економічні втрати зазнають держави в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі.

Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно проголосила коронавірусну хворобу пандемією на початку березня 2020 року. Спалах захворювання розпочався у середині грудня 2019 року у місті Ухань центрального Китаю.

За цей час пандемія суттєво вплинула на тренди розвитку світової економіки, не залишивши осторонь жодної країни.

Криза, яку світ переживе у результаті поширення COVID-19, є загальносвітовою, вона вдарить по усім країнам з відкритою ринковою економікою. Особливо це похитне фінансово-економічний стан України, економіка якої в останні роки і так є нестабільною і залежною від світових тенденцій, політичних подій і настроїв населення.

Метою даної роботи є дослідження стану і тенденції впливу COVID-19 на економічну ситуацію в Україні, визначення соціально-економічних втрат від пандемії цієї хвороби. Для економіки України криза, зумовлена поширенням COVID-19, є особливо небезпечною і може суттєво похитнути фінансово-економічний потенціал країни: відбудеться падіння офіційної зайнятості та реального ВВП, значних витрат зазнає корпоративний сектор, знизяться шанси успішного розміщення єврооблігацій, скоротиться приплив іноземних інвестицій, відбудеться здешевлення національної валюти.

Об'єктами дослідження є галузі економіки України. Економіка України залежна від попиту на експортну продукцію, який в умовах світової кризи падає. Це, своєю чергою, призводить до недотримання необхідного обсягу іноземної валюти, скорочення робочих місць, а отже, цілковитого сповільнення економічного розвитку.

Карантин обрушив споживчі настрої, майже зупинив декілька галузей – роздрібну торгівлю, готельний та ресторанний бізнес, авіап перевезення. Зменшилися обсяги надходжень до бюджету. Внаслідок введення карантину українські компанії заморозили інвестиції та виробничі ланцюжки.

Сектори, де пом'якшуються карантинні обмеження і які пов'язані із споживчим попитом, швидко відновлюються, насамперед роздрібна торгівля та послуги. Із промисловістю та інвестиційним попитом ситуація слабкіша.

В умовах подальшого поширення COVID-19 в Україні, як і у світі в цілому, спостерігатиметься і сповільнення обсягів будівництва, скорочення автодорожніх ремонтів тощо. Як зазначають експерти, позитивним є те, що попит на аграрну продукцію не скоротиться, не передбачається і падіння цін на неї. Водночас окремі країни можуть обмежити ввіз продукції іноземного походження з метою недопущення поширення вірусу.

Предметом подальших досліджень є теоретико-методичні засади проведення аналізу економічних наслідків карантину, втрат економіки після подолання корона вірусної хвороби та реальних заходів, яких було вжито для стабілізації фінансово-економічної ситуації.

Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи викладалися у «Віснику Запорізького національного університету, Економічні науки» 2020 року.

РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СПАДУ ВІД ВПЛИВУ COVID-19

1.1 Поняття та сутність результатів соціально-економічного розвитку

Стабільний економічний розвиток країни неможливий без формування соціально благополучного суспільства. Поєднання проблем розвитку ринкових відносин із посиленням уваги до соціальних питань створює необхідні передумови для економічного оздоровлення, стабільного становища людини впродовж усієї трудової діяльності й після її завершення. Саме інтелектуальний капітал нації дедалі більше перетворюється на провідний чинник економічного зростання та міжнародного обміну, радикальних структурних зрушень, стає головним у визначенні ринкової вартості високотехнологічних компаній і формуванні високого рівня конкурентноспроможності.

Термін соціально-економічний розвиток є складним словосполученням, що утримує три різнотлумачних слова, а саме «соціальний», «економічний» та «розвиток». Але їх ядром постає термін «розвиток», а інші два характеризують течії його спрямованості.

Розвиток не постає як проста зміна, а лише така, що передбачає нову якість. Уся відмінність розвитку від зміни полягає у його проходженні не будь-де, а в структурі об'єкта. Базою розвитку є не лише минуле, а й майбутнє, проявом якого постають стандарти або еталони, до яких прагнуть.

У контексті процесів, що оконтурюють категорію «розвиток», можна окреслити два його постійно діючі напрями руху до якісно нового стану, а саме соціальний та економічний. Ці аспекти суспільного розвитку тісно переплетені. Перш ніж розподіляти створені блага та задовольняти різноманітні потреби, необхідно виробляти, і це є аксіомою. Втім, це жодним чином не заперечує першочергової значущості соціального розвитку. Синтез соціального й економічного розвитку впливає з їх взаємодоповнюваності та

подвійної ролі людини у суспільному виробництві (як фактора виробництва і мети виробництва). У теоретичному розрізі економічний розвиток можна трактувати як засіб, а соціальний розвиток - як мету розвитку.

Саме людина та якість її життя повинно бути головною метою розвитку.

Протягом історичного розвитку суспільства окремі народи та цілі держави відрізнялися між собою за кількісним рівнем і якістю забезпечення свого населення матеріальними та соціальними благами, необхідними для життєдіяльності людини і для її духовного та інтелектуального розвитку. Тому показник соціально-економічного розвитку є найважливішою характеристикою функціонування окремої держави як у контексті її взаємодії з іншими країнами як члена світового співтовариства, так і стосовно забезпечення усіх її мешканців благами, необхідними для достатнього проживання і розвитку.

Соціально-економічний розвиток країни залежить як від макро-, так і від мікроекономічних показників, які лише підсилюючи та взаємодоповнюючи один одного можуть разом визначати рівень продуктивності та ступінь розвитку. Зокрема, здатність компаній до розвитку та процвітання залежить від різних факторів, в тому числі від ефективності державних інституцій, досконалості системи освіти та загальної макроекономічної стабільності в країні. Водночас досконале макроекономічне середовище також ще не гарантує успішного розвитку, якщо самі компанії не використовують ефективних методів виробництва товарів й послуг.

Соціально-економічний розвиток - це складне багатоаспектне поняття, яке характеризує процес функціонування народного господарства за двома основоположними напрямками: економічним та соціальним. У першому випадку йдеться про показники виробничого процесу та торгівлі товарами і послугами, які спостерігаються в країні, а в другому - про рівень соціального забезпечення, який засвідчує, наскільки комфортно проживати населенню в

певній державі і наскільки вона забезпечує кожному окремому громадянину відповідні соціальні блага, потрібні для відтворення фізичних і духовних якостей особистості.

Для того, щоб уявити, які завдання стоять на сьогодні перед державою у контексті побудови цивілізованого суспільства, здатного реагувати на виклики реалій сучасного світу, потрібно насамперед розглянути основні показники, на основі яких характеризується соціально-економічний розвиток певної країни.

Існує багато класифікаційних підходів до поділу країн залежно від рівня їх економічного розвитку. Найбільш поширеним є підхід, запропонований Всесвітнім банком, відповідно до якого економічний розвиток країни визначається за показником валового внутрішнього продукту на душу населення.

Валовий внутрішній продукт (далі – ВВП) - це загальна ринкова вартість усіх товарів та послуг, які були вироблені протягом року в державі в галузях її економіки і які призначені для внутрішнього споживання населенням і господарюючими суб'єктами, а також для накопичення і продажу за кордон, незважаючи на те, в якій країні були продуковані засоби виробництва, використані у процесі створення ВВП.

Поряд із показником ВВП, який характеризує лише економічний аспект розвитку країни, експерти ООН для оцінки стану соціального розвитку країни пропонують використовувати індекс розвитку людського потенціалу (далі – ІРЛП), тобто індекс, на основі якого здійснюється порівняльна оцінка розміру реального доходу на душу населення, середньої тривалості життя громадян країни, їх освітнього рівня, грамотності, бідності та інших показників соціального розвитку населення, значення якого варіюються від 0 до 1 (одиниця в цьому випадку виступає як еталон).

Поряд із показниками, які характеризують рівень соціально-економічного розвитку країни, треба згадати й підхід, за яким держави поділяються на групи залежно від їх місця в системі світової економіки та

міжнародних відносин. Іншими словами, йдеться про типологію країн у сфері соціально-економічного розвитку, за якою усі держави класифікуються на:

- економічно високорозвинуті, що володіють значним запасом виробленого капіталу і демонструють високі показники економічного і соціального розвитку;
- країни з перехідною економікою, які протягом останніх 20 - 30 років засвідчили перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки і які ще називають постсоціалістичними країнами;
- країни соціалістичної індустріалізації, в яких владним монополістом є Комуністична партія і де діють управлінські методи командної економіки;
- країни, що розвиваються, в яких існує відносна ринкова економіка і спостерігаються або низький рівень економічного розвитку, або невисокі показники соціального життя населення.

Такий підхід до класифікації держав за рівнем їх соціально-економічного розвитку має практичне значення, адже на його основі ООН має можливість вирішувати проблеми, пов'язані з відсталістю певних груп країн, та допомагати тим, хто потребує матеріальної та гуманітарної допомоги.

В сучасній практиці існує багато класифікаційних підходів до показників, на основі яких здійснюється оцінка соціально-економічного розвитку певної держави. Їх можна згрупувати за декількома основними групами:

- Індекс соціальної рівності;
- Індекс розвитку соціальної інфраструктури;
- Індекс економічної активності населення.

Що стосується підвищення рівня соціального забезпечення українського населення, то завданнями стійкого розвитку України в соціальній сфері на найближчу перспективу є:

- ліквідація убогості та зменшення масштабів бідності;

- поліпшення місця існування людини, розвиток його соціальної активності;
- посилення соціальної функції держави;
- забезпечення рівних можливостей у здобутті освіти, отриманні медичної допомоги і відновленні здоров'я;
- забезпечення соціальної захищеності громадян;
- формування у громадян екологічно орієнтованого світогляду, свідомості, відповідальності за стійкий розвиток;
- формування системи загальної безперервної екологічної освіти, забезпечення доступу до інформації про рішення проблем стійкого розвитку, посилення цих складових в програмах навчання усіх рівнів;
- формування нової етики, заснованої на відношенні до біосфери як основи життя; на необхідності дотримання законів її розвитку, обмежень і заборон, які є їх наслідком; на ефективному господарюванні, раціональному споживанні і здоровому способі життя.

Лише комплексне вирішення соціально-економічних проблем, яке буде визначати подальший розвиток Української держави, дасть змогу Україні перейти на якісно новий рівень функціонування суспільства та підвищити життєвий рівень населення.

У 2020 році Україна та весь світ стикнулися із пандемією COVID-19 та економічною рецесією, що вплинули на життя людей та економіку.

У відповідь на пандемію COVID-19 відбулись суттєві зміни у життєдіяльності багатьох держав світу, у тому числі і в Україні.

Так, було запроваджено надзвичайний стан в цілому в країнах, або в окремих регіонах чи областях; майже у всіх країнах запроваджено санітарно-епідеміологічні заходи (карантинні зони, перевірка температури, скасування масових заходів, закриття навчальних та культурно-розважальних закладів); встановлено обмеження виїзду/в'їзду до країн та пересування в середині країн; посилено роль державного управління в надзвичайних умовах;

встановлені обмеження трудової діяльності; введені нові дистанційні форми праці та освіти.

Такі безпрецедентні кроки спричинили уповільнення економічного розвитку в країнах світу.

Не стала виключенням й Україна.

Україна, як і інші країни світу, зазнає відчутного негативного впливу як світової пандемії та, відповідно, скорочення світового попиту, так і карантинних заходів, запроваджених всередині країни.

Пандемія гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARSCoV-2, стала тим фактором, який змусив весь світ переглянути не лише свої прогнози розвитку, свою короткострокову економічну та соціальну політику, але і по іншому підійти до формування власних пріоритетів на довгостроковий період. Уроки, винесені людством з цієї пандемії, можуть змінити не лише моделі управління у майбутньому, але і соціальну поведінку людства.

Коронавірус SARS-CoV-2 увійде в історію не лише через системність і непередбачуваність впливу на організм людини та стрімке поширення у глобальному вимірі. Це перший досвід, коли суто біологічний чинник спричинив практично відокремлене життя у соціальній площині та виявив надпотужну дієвість у впливі на політико-правову, соціально-економічну сфери, міждержавні відносини та уклади життя.

1.2 Зниження показників ВВП, безробіття та погіршення екологічної ситуації

ЗНИЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ВВП

Економічний розвиток країни належить до основних понять, що характеризують національну економіку. Для вимірювання економічного розвитку використовують різні показники, статистичний аналіз яких дає змогу оцінити спрямованість і тенденції розвитку, а також чинники, що на

нього впливають. На макрорівні основним показником розвитку економіки країни є валовий внутрішній продукт (ВВП).

Одним з найважливіших показників системи національних рахунків є валовий внутрішній продукт (ВВП) країни. Він є узагальнювальним показником економічного розвитку держави, який відображає кінцеві результати діяльності резидентів країни, що виробляють товари та послуги.

Для якіснішої оцінки рівня економічного розвитку країни крім загального обсягу ВВП визначається обсяг ВВП у розрахунку на одну особу. Важливе значення показник ВВП у розрахунку на одну особу має насамперед під час проведення міжнародних зіставлень. За допомогою статистичного аналізу можливо визначити подальший економічний розвиток та чинники, що на нього впливають.

Показник ВВП характеризує можливості економіки щодо забезпечення добробуту суспільства в трьох аспектах: ефективності розподілу виробництва на продукти проміжного та кінцевого призначення; структури кінцевого попиту (споживання, нагромадження, зовнішньоторговельне сальдо); первинних доходів. ВВП є також основою вимірювання структури виробництва, міжнародних порівнянь якості життя, оцінки дефіциту державного бюджету, грошової емісії та ін. Головною особливістю ВВП є те, що він охоплює вартість тільки тих товарів і послуг, які вироблені на території даної країни.

Розраховується ВВП як у фактично діючих цінах, так і в цінах попереднього року, які дають змогу вилучити вплив цінового фактору на зміну обсягу ВВП і визначити темпи зростання (падіння) його фізичного обсягу. Для оцінки впливу на величину ВВП цінового фактору розраховуються індекси-дефлятори (відношення обсягу ВВП у фактичних цінах поточного періоду до обсягу ВВП у цінах попереднього періоду).

Якщо з плином часу ВВП на душу населення знижується, це може говорити про те, що рівень життя людей в країні падає, а економіка наближається до кризи або вже переживає кризу.

БЕЗРОБІТТЯ

В умовах переходу України до ринкової економіки та кризових явищ, які спіткали Україну за останні роки, проблема безробіття стала однією з найгостріших проблем вітчизняної економіки.

Безробіття – це таке соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може знайти застосування своїй робочій силі, та стає «зайвою». Чим нижчий рівень соціально-економічного розвитку країни, тим вищий рівень безробіття і навпаки.

За висновками вчених-економістів, стан безробіття може виникнути внаслідок таких факторів:

- нестачі сукупного ефективного попиту;
- негнучкості системи взаємозв'язку цін і ставок заробітної плати, а також викривлень у ній, пов'язаних із грошовою експансією держави й інфляцією;
- недостатньої мобільності робочої сили;
- структурних зрушень в економіці;
- дискримінації жінок, молоді, та національних меншин на ринку праці;
- демографічних змін в чисельності та складі робочої сили;
- сезонних коливань рівнів виробництва в окремих галузях економіки.

У ринковій економіці безробіття – показник економічної доцільності використання трудових ресурсів.

У різних країнах підходи та критерії визначення категорії безробітних тлумачаться по-різному. В Україні Законом «Про зайнятість населення» безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших, передбачених законодавством доходів і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

В Україні безробіття склалося під дією цілого комплексу чинників: скорочення реальних обсягів виробництва, зменшення платоспроможного попиту населення, структурної перебудови економіки, банкрутства ряду підприємств, зниження інвестиційної активності, трансформації відносин власності. Не менш важливими факторами є істотне погіршення якості трудових ресурсів, неконкурентоспроможність багатьох професій за нових умов, незорієнтованість вищої школи на потреби ринку праці, зменшення продуктивності праці робочої сили тощо.

В Україні найбільше поширені такі форми безробіття: структурне (конверсійне), прецесійного розриву, застійне (маргінальне), вимушене, жіноче, молодіжне, родинне та приховане. Останнє проявляється в недовикористанні праці офіційно зайнятих працівників, які влаштувалися на роботу на повний робочий час, але працюють неповний або з неповною ефективністю чи з неповною оплатою з незалежних від них технологічних, структурних, економічних або соціальних причин. В Україні приховане безробіття проявляється у формі надлишкової зайнятості, вимушеної часткової зайнятості, вимушеної незайнятості. Воно може призвести до втрати працівником кваліфікації, неповного використання трудового потенціалу, зниження рівня доходів тощо.

Говорячи про наслідки безробіття, доцільно нагадати чотири стадії адаптаційного циклу, спричиненого безробіттям, які на основі емпіричного матеріалу встановили соціологи Айзенберг та Лазарсфельд. На першій стадії втрата роботи викликає шок, але безробітні розглядають відсутність роботи як тимчасове явище. Друга стадія характеризується активними пошуками роботи, на третій - невдачі у працевлаштуванні призводять до нервових зривів та соціальних протестів. Для цієї стадії характерним є розлад у сім'ї та припинення відносин із близькими та знайомими. Четверта стадія - це стадія формування у безробітних почуття фатальної безнадії.

«Серед негативних соціальних наслідків безробіття, - зазначає вчений А. Баланда, - не можна не виділити найбільш значимі: посилення соціальної

напруги, зростання кількості психічних захворювань, загострення криміногенної ситуації, посилення соціальної диференціації, падіння трудової активності, але поряд з цим, можна відзначити й окремі позитивні моменти: підвищення соціальної цінності робочого місця, збільшення особистого вільного часу та свободи вибору місця роботи, зростання соціальної значимості й цінності праці».

Від безробіття втрачає держава в цілому: зменшуються податкові надходження, валовий внутрішній продукт країни, зростають витрати на допомогу безробітним, скорочується виробництво, втрачається кваліфікація кадрів, нівелюється цінності результатів навчання.

У 2020 році одним з головних чинників впливу на економічні процеси виявився фактор розповсюдження пандемії COVID-19.

Сегментами і світової, і української економіки, що не найбільше постраждали від пандемії коронавірусу COVID-19, є ринки праці у світі та Україні. Причому український ринок праці зазнав негативного впливу пандемії COVID-19 одразу за кількома напрямками. По-перше, на розвиток ситуації на українському ринку праці впливають зміни в тому сегменті національної економіки, функціонування якого зорієнтовано на внутрішній ринок України. По-друге, у тому сегменті національної економіки, функціонування якого зорієнтовано на зовнішній (світовий) ринок. По-третє, на розвиток ситуації на українському ринку праці впливають зміни в стані, що склався нині з безпосередньою міграцією робочої сили з України закордон. Адже Україна є доволі великим нетто-експортером робочої сили та послуг праці на світовому ринку.

Загалом, вплив пандемії COVID-19 на розвиток ситуації на українському ринку праці по всіх згаданих вище напрямках призводив до безпосереднього та опосередкованого зменшення залучення робочої сили до економічної діяльності. Такий безпосередній вплив на український ринок праці проявлявся через пряму тимчасову заборону або ж обмеження певних видів економічної діяльності в Україні та припинення / обмеження трудової

міграції з України закордон. Опосередкований вплив пандемії COVID-19 на розвиток ситуації на українському ринку праці, в свою чергу, проявлявся через зміну (переважно зменшення) попиту на різні товари й послуги вітчизняних підприємств в Україні та закордоном, що відповідним чином змінювало (переважно зменшувало) потребу в живій праці (послугах робочої сили).

Масштаби впливу пандемії COVID-19 на розвиток ситуації на українському ринку праці значною мірою залежить і від трудомісткості різних галузей та секторів економіки, їх придатності до дистанційних форм організації своєї діяльності. Саме тому найбільш постраждали від епідемії COVID-19 в Україні працівники сфери послуг. Адже процес функціонування цього сегмента вітчизняної економіки є вельми трудомістким, оскільки технологічні процеси у сфері послуг менше, ніж у багатьох інших сферах економічної діяльності піддаються механізації та автоматизації, унаслідок чого вони потребують значних питомих витрат саме живої людської праці для свого здійснення.

Згідно з даними Державної служби статистики України, сукупно в таких сферах економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, тимчасове розміщування й організація харчування, фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, працювало 28 % усього зайнятого населення в економіці України. І саме економічна діяльність цих сфер вітчизняного господарства зазнала найбільших втрат через запровадження карантину в нашій державі.

Звичайно, економічну діяльність не всіх суб'єктів господарювання в зазначених галузях було повністю зупинено в період запровадження жорсткого режиму карантину в Україні. Наприклад, у сфері торгівлі працювали продовольчі магазини. Банківські установи - тимчасово припинили роботу лише частини їхніх відділень. З іншого боку, навіть у сфері охорони здоров'я деякі медичні установи під час карантину частково

обмежили свою діяльність. Наприклад, у відпустку за власний рахунок було відправлено частину працівників поліклінічних відділень та наукових медичних установ.

Частково згорнули свою діяльність і підприємства інших галузей української економіки, включаючи промисловість та будівництво. В результаті значно збільшилася чисельність персоналу підприємств цих галузей, який хоча й не було звільнено, але фактично не працював. Водночас така невизначеність щодо подальших перспектив їхньої трудової діяльності обмежувала активність зазначеної категорії працівників щодо пошуку нового місця роботи. Тим більше, що негативного впливу від запровадження карантину через пандемію коронавірусу COVID-19 певним чином зазнала практично вся українська економіка.

У червні, на тлі послаблення карантинних обмежень, ділова активність в Україні потроху зростала, що позитивно позначилося на функціонуванні ринку праці. Однак збереження доволі високого рівня захворюваності на COVID-19 у нашій державі створює певні загрози для відновлення деяких карантинних обмежень у сфері підприємницької діяльності, що, у свою чергу, знову може справити негативний вплив на функціонування вітчизняного ринку праці.

Нинішня економічна криза в нашій державі, на відміну від попередніх, пов'язана із запровадженням в Україні та в багатьох державах світу, насамперед у європейських, прямих обмежень для здійснення ряду видів економічної діяльності, особливо трудомістких видів економічної діяльності у сфері послуг. Саме це призвело не лише до стрімкого скорочення ділової активності в багатьох галузях, пов'язаних з безпосереднім наданням товарів і послуг населенню, а також мало мультиплікативний ефект щодо доходів бізнесу й найманих працівників в інших галузях більшості національних економік світу.

Попри відносно невеликі масштаби епідемії COVID-19 в Україні порівняно, наприклад, з державами Європи, Америки та сусідньої Росії,

незвичний характер перебігу, викликаний нею, економічної кризи позначився на розвитку ситуації на вітчизняному ринку праці. Зокрема, характерною ознакою ринку праці в Україні стали великі масштаби прихованого безробіття за одночасно відносно невеликих масштабів зростання офіційно зареєстрованого безробіття.

Самі по собі статистичні дані щодо загального рівня безробіття в Україні ще не повною мірою ілюструють складний характер цього аспекту функціонування ринку праці на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки. Фахівці добре знають, що в короткотерміновому плані гнучкість ринку праці є вельми слабкою. Тобто втрата місця постійної роботи дуже часто не призводить до миттєвого працевлаштування звільнених працівників навіть за наявності відповідних вакансій. Це пов'язано з дією ряду економічних і соціально-психологічних чинників.

Зокрема, власне поняття наявності вакансій для звільнених працівників далеко не завжди однозначне. Адже нове місце потенційного працевлаштування за характером своєї роботи, рівнем оплати праці та рядом інших ознак не завжди ідентичне втраченому працівником місцю роботи. І тому людина, що втратила роботу, не завжди й не одразу може погоджуватися на запропоновані їй нові місця роботи. Тобто за суто формальної наявності вакансій для працевлаштування безробітних їхня чисельність певний час може й не зменшуватися.

До того ж, треба враховувати й територіальний аспект обліку кількості безробітних і вакансій для працевлаштування. Для того, щоб безробітний заповнив певну вакансію, відповідний роботодавець, як правило, повинен перебувати або в тому ж населеному пункті, або в межах належної транспортної доступності, тобто відносно недалеко. Саме тому на рівні України в цілому чи навіть окремих областей у межах певного виду економічної діяльності наявні вакансії можуть співіснувати з певною кількістю безробітних фахівців цього ж виду економічної діяльності.

Ще більш неоднозначна реакція працівників на тимчасову втрату роботи, як, наприклад, перебування доволі тривалий період часу в неоплачуваній відпустці, що може розглядатися як одна з форм прихованого безробіття. В цьому випадку працівники далеко не завжди звільняються з такого місця роботи, якщо не впевнені в тому, що знайдуть відповідне місце нової роботи. Це пов'язано зі складною соціально-психологічною проблемою вибору, з якою стикаються працівники, що перебувають доволі тривалий період часу в неоплачуваній відпустці, особливо в малих населених пунктах, де пропозиція робочих місць доволі часто є обмеженою.

У цьому плані показовою й симптоматичною є ситуація із заборгованістю з виплати заробітної плати. За даними Державної служби статистики України, станом «на 1 червня 2020 року. загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати становила 3 142,8 млн грн, або 104,9 % порівняно з 1 травня 2020 року. Заборгованість працівникам економічно активних підприємств на 1 червня 2020 року. становила 1 958,3 млн грн (107,5 % порівняно з 1 травня 2020 року.)».

Причому, в лютому 2020 року заборгованість працівникам економічно активних підприємств зменшилася на 12 млн грн, у березні - зменшилася вже на 74 млн грн. У квітні тренд повернув на протилежну сторону: заборгованість працівникам таких підприємств зросла на 6 млн грн, а в травні заборгованість зросла вже на 136 млн грн. Також варто звернути увагу на те, що на заборгованість працівникам економічно активних підприємств станом на 1 червня 2020 року припадало 62,3 % від сукупної суми заборгованості з виплати заробітної плати в Україні, тоді як на цю ж дату 2019 року аналогічний показник становив 56,7 %. На заборгованість працівникам економічно неактивних підприємств станом на 1 червня 2020 р. припадало 4,0 % від сукупної суми заборгованості з виплати заробітної плати в Україні, тоді як на цю ж дату 2019 року аналогічний показник становив 15,0 %. Таке значне збільшення питомої ваги заборгованості з виплати заробітної плати економічно активних підприємств станом на 1 червня 2020 року свідчить про

велике зростання прихованого безробіття в Україні під впливом пандемії COVID-19 у світі. Тобто згадувані вище затримки з виплатою зарплати, разом з масовим перебуванням працівників у неоплачуваній відпустці, є однією з форм прихованого безробіття.

Під впливом пандемії коронавірусу COVID-19 український ринок праці зазнав істотних змін. Останнім часом він поступово відновлюється від шоку, викликаного цією коронакризою. Однак при цьому деякі зміни у функціонуванні вітчизняного ринку праці можуть мати подальший розвиток.

ПОГІРШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Сучасну екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалась протягом тривалого періоду. Після екологічної катастрофи 1986 року на ЧАЕС 7% території України є радіоактивно забрудненою. В Україні антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище у 4-5 разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу.

Ці та інші фактори призвели до значної деградації навколишнього природного середовища України, надмірного забруднення поверхневих та підземних вод, повітря та земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих відходів виробництва. Це призвело до погіршення здоров'я людей та збільшення смертності. Як наслідок екологічна ситуація в Україні перетворилася на проблему державного значення, яка потребує пріоритетного розв'язання, як і у всьому світі.

Першопричинами екологічних проблем в Україні є:

- успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов;
- спрацьованість основних фондів промислової і транспортної інфраструктури;
- існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання

природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій;

- недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства;
- недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку;
- недотримання природоохоронного законодавства.

На території України зберігається високий ризик екологічних надзвичайних ситуацій. У нашій державі функціонують 23767 потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, аварії на кожному з яких можуть спричинити виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру державного, регіонального, місцевого і об'єктового рівнів.

Щороку в Україні реєструється до 300 надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, внаслідок яких гинуть люди та завдаються великі економічні збитки.

Надмірне антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні супроводжується:

- викидами до повітря шкідливих речовин і сполук, які спричиняють зміни хімічного складу та фізичного стану атмосфери;
- забрудненням поверхневих і підземних вод промисловими та побутовими скидами, яке призводить до зниження якості та вичерпання водних ресурсів, придатних до використання;
- забрудненням, виснаженням і зниженням якості земельних ресурсів, придатних до використання.

Ресурсомістка та енергетично-сировинна спеціалізація національної економіки спільно із застарілою технологічною базою виробництва визначали й визначають високі показники щорічного утворення і нагромадження відходів.

У структурі відходів переважають відходи гірничодобувної промисловості; відходи видобування металевих руд становлять 68,1% усіх відходів, а кам'яного вугілля, лігніну і торфу – 9,2%. Найбільша кількість

відходів утворюється у регіонах з розвинутою добувною промисловістю. У нас відмінність ситуації з відходами від країн ЄС полягає не тільки у високому рівні їх утворення в Україні, але й у відсутності належної інфраструктури для поводження з ними. Це зумовлює відносно низький рівень утилізації відходів і значні обсяги їх нагромадження на нашій території.

У свою чергу, екологія істотно впливає на економіку. За даними Міністерства екології та природних ресурсів України, середньорічні втрати ВВП внаслідок погіршення стану навколишнього природного середовища становлять 10-15%. Водночас, за оцінками Міжнародного інституту менеджменту навколишнього середовища (Швейцарія), рівень екологічних збитків в Україні сягає не менш як 15-20% ВВП і є одним з найвищих у світі. Слід зазначити, що екологічна криза в Україні постає аж ніяк не випадковим явищем, ізольованим від стану загального економічного розвитку, а навпаки - як закономірність і сутнісний атрибут глибокої системної кризи.

Значних втрат національна економіка зазнає від природних і техногенних надзвичайних ситуацій. Обсяги збитків, завданих надзвичайних ситуацій, істотною мірою зумовлені розподілом випадків виникнення надзвичайних ситуацій гідрометеорологічного та геологічного характеру із серйозними наслідками за регіонами.

До основних причин виникнення надзвичайних ситуацій належать:

- постійне зростання антропогенного впливу на навколишнє природне середовище та аномальні прояви атмосферних процесів;
- незадовільний технічний стан виробничих об'єктів;
- незадовільне дотримання вимог безпеки та низька технологічна дисципліна на виробництвах; ігнорування вимог пожежної безпеки та інших норм і стандартів у промисловості, будівництві, комунальному господарстві, на транспорті та в інших галузях.

Розглянемо основні соціальні наслідки екологічної кризи.

Синергетика екологічної та демографічної криз. Тривалість життя в Україні становить у середньому близько 71 року (у Швеції – 80, у Польщі – 74). Значною мірою це зумовлено забрудненням навколишнього природного середовища внаслідок виробничої діяльності підприємств гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості та паливно-енергетичного комплексу. Медико-генетичними дослідженнями встановлено, що у зв'язку з тривалим забрудненням навколишнього природного середовища у популяції нації зростає кількість спадкових генетичних аномалій. Як відомо, якщо цей показник досягає 30%, то, за біологічними законами, нація починає зникати. Коли забруднення атмосфери в 1,2-1,5 рази перевищує санітарно гігієнічні норми, починаються захворювання імунної системи.

Екологічні міграції. Порівняно нове явище у суспільно демографічних процесах пов'язане з погіршенням стану навколишнього природного середовища на певній території внаслідок техногенних або природних катастроф. Особи, що змушені залишити місце свого постійного проживання і переміщуються у межах власної країни або перетинають її кордон у зв'язку з екологічними катастрофами (такими, як Чорнобильська трагедія) або втратою землі внаслідок глобального потепління, вважаються екологічними біженцями.

Інститут довкілля та людського суспільства при ООН попереджає: на даний час потопи, шторми, посухи, техногенні аварії (викиди радіоактивних і хімічних речовин, вибухи і пожежі, техногенне підтоплення і затоплення) або загроза їх виникнення складають головний фактор переміщення населення, потужніший, ніж війна та переслідування.

Актуальність проблеми екологічної міграції для України зумовлюється тим, що, за прогнозами, у зв'язку з глобальними змінами клімату значна частина заселених територій планети виявиться непридатною для життя людей. Понад 300 млн. осіб серед найбільш бідного населення Землі стануть бездомними внаслідок повеней. Це, у свою чергу, призведе до істотного збільшення міграційних потоків, спрямованих до України.

Зменшення територій, придатних для проживання, може спричинити виникнення нових та ескалацію старих конфліктів (зокрема, збройних).

Розселення і екологічна безпека. На навколишнє природне середовище впливають різні типи людських поселень - сільські та міські.

Розвиток агломераційних процесів супроводжується посиленням техногенного впливу на життєве середовище. У містах він проявляється у різних формах - зміні клімату, забрудненні атмосферного повітря, води й ґрунту, фізичному (електромагнітному, акустичному, пиловому) забрудненні, утворенні значної кількості не тільки побутових, але й небезпечних для людини промислових відходів.

Очевидно, що боротьба з екологічною кризою не повинна поглиблювати кризу економічну, тобто поліпшення екологічної ситуації не повинне досягатися за рахунок нарощування товарного дефіциту, падіння доходів населення і зростання безробіття.

Одним з ефективних засобів пом'якшення цих суперечностей є широкомасштабне виробництво продукції екологічного призначення, використання якої може приносити як суто економічний, так і еколого-економічний ефект.

В Україні антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище у декілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Обсяг шкідливих викидів від усіх видів виробничо-господарської діяльності перевищує припустимі норми в 3-7 разів і продовжує зростати.

Для поліпшення ситуації з якістю атмосферного повітря в Україні потрібно розробити нові методи визначення рівня забруднення повітря, а наше екологічне законодавство необхідно адаптувати до відповідного законодавства ЄС. Необхідно створити механізми поліпшення стану атмосферного повітря, щоб мотивувати підприємства, заклади та організації до вдосконалення заходів щодо зменшення забруднення атмосфери. Серед заходів щодо охорони атмосферного повітря важлива роль належить

встановленню стандартів якості повітря, в яких мають бути визначені гранично допустимі норми викидів для джерел різних типів підприємств.

Водні ресурси. Практично всі поверхневі, ґрунтові та частково підземні води забруднені промисловими, побутовими та сільськогосподарськими стоками, які за якістю не відповідають санітарним нормам. Сьогодні обсяги водокористування у басейнах українських річок практично досягли верхньої межі, внаслідок чого виникла суперечність між попитом на воду та можливостями його задоволення не тільки за кількістю, але й за якістю.

Аналіз водогосподарської та екологічної ситуації, що склалася в Україні протягом останніх десятиріч, свідчить про необхідність докорінної перебудови державної водної політики, яка б гарантувала екологічнобезпечне і стабільне водокористування для населення та галузей економіки на сучасному рівні, а також подальшу перспективу в гармонії з природою.

Земельні ресурси. В Україні щороку деградують 100 тис. га родючих ґрунтів. Порівняно з кінцем XIX ст. кількість гумусу в ґрунтах знизилась у 6 разів і щороку зменшується ще на 18 млн. т. Орні землі в Україні займають понад 90% площі степів і лісостепів, але вони вже надто виснажені, забруднені мінеральними добривами й пестицидами.

Для покращення земельних ресурсів необхідно створити передумови для державного регулювання щодо вдосконалення земельного законодавства, а також щодо регулювання відносин власності на землю і поліпшення контролю за їх використанням і якістю земельних ділянок.

«Пандемія COVID-19 нагадала нам про те, яким би цей світ міг бути - з чистими небесами та ріками. Пандемія - це нагадування про те, що здоров'я і економіка нероздільні. Історія свідчить, що епідемії та пандемії змінювали економіку та суспільства. Ця нинішня теж. Зокрема, пандемія COVID-19 дала новий стимул прискорити зусилля у протидії кліматичним змінам», - глава Всесвітньої організації охорони здоров'я Тедрос Гебреєсус.

Природа знову нагадала людству про крихкість ілюзії «економічного зростання». Ми, як вид, залишаємося вразливими до більшості факторів навколишнього середовища.

При цьому інтенсивний технологічний розвиток тільки погіршує ситуацію і робить нас вразливими до погроз, які за своїми розмірами ми навіть не можемо побачити в мікроскоп.

Поширення епідемії коронавірусу спричинило зміну «поведінкової моделі споживання» людства. Перед обличчям прямої загрози «економічне зростання» відійшло на задній план, а пріоритетом стали збереження і раціональне використання ресурсів. Зміна звичного способу життя на локальних територіях привела до очікуваних наслідків - зміни рівня забруднення навколишнього середовища.

Вчені NASA акцентували увагу професійного співтовариства на цікавий факт - аерокосмічний моніторинг зафіксував різку зміну середніх місячних концентрацій вмісту забруднюючих речовин в атмосферному повітрі Китаю. Найбільш яскравим і показовим є зміна концентрацій діоксиду азоту (NO₂).

Є чіткий зв'язок між якістю атмосферного повітря і здоров'ям населення, а у випадку з епідемією - здатністю організму протистояти інфекційним захворюванням імунітетом.

Забруднене атмосферне повітря чітко пов'язане з поширеністю хронічних захворювань дихальних шляхів. Таким чином, інфекції легше «атакувати» ослаблений і вражений організм, ніж здоровий.

Високий вміст зважених часток (в основному PM₁₀) має пряму фіброгенну дію на тканини дихальних шляхів. Ці частинки, як наждачний папір, постійно дратують тканини. Це, в свою чергу, призводить до хронічних запалень і збільшує ризик інфекційного ураження. Аналогічна подразнююча дія спостерігається і для оксидів сірки та азоту.

Екологічний фактор забруднення атмосферного повітря не завжди пов'язаний з поширеністю інфекційних захворювань. Незважаючи на це, стан

навколишнього середовища входить в четвірку ключових чинників, що формують індивідуальний (і колективний) імунітет. Тому багаторічне забруднення навколишнього середовища у разі епідемій може істотно збільшити поширеність і наслідки інфекційних захворювань серед населення.

Що стосується України, то в деяких промислових агломераціях спостерігається аналогічна картина з забрудненням атмосферного повітря та інших компонентів навколишнього середовища.

Фактор забруднення навколишнього середовища в значній мірі впливає на імунітет населення в містах промислових агломерацій. Тому логічно очікувати більш суттєві наслідки поширення епідемій на цих територіях.

Внаслідок пандемії COVID-19 у світі спостерігають погіршення екологічних умов зокрема, суттєве засмічення навколишнього середовища.

До пандемії забруднення пластиком було однією з найбільших загроз для нашої планети, а «раптовий бум» вжитку засобів захисту проти коронавірусу «значно погіршив ситуацію».

За даними ООН приблизно 75% «коронавірусного пластику», найімовірніше, стануть відходами, що «забиватимуть сміттєзвалища та плаватимуть у морях». «Наші вулиці, пляжі та океани постраждали від цунамі відходів COVID-19, включно із захисними масками для обличчя, рукавичками, пляшками від дезінфекторів для рук та упаковками від їжі», - йдеться у повідомленні ООН.

Для прикладу, потреба в дотриманні соціальної дистанції призвела до величезної кількості пластикових відходів, оскільки люди по всьому світу щодня замовляли доставку їжі. Так, лише в Сингапурі, де проживають 5,7 млн. людей, упродовж восьми тижнів карантину на сміттєзвалища потрапили 1470 додаткових тон пластикових відходів, зокрема одноразових упаковок від продуктів.

Для подолання екологічної кризи необхідно здійснити структурні зміни в національній економіці та реалізувати новий підхід до використання природних ресурсів на принципах сталого розвитку.

1.3 Сутність сталого розвитку економіки

Поняття «сталий розвиток» є багатоплановим. Воно включає економічні, екологічні, соціальні, демографічні, політичні та інші чинники. Одним з основних принципів сталого розвитку є принцип «встановлення обмежень», який полягає у тому, що на стан технологій та на розвиток людства мають накладатися обмеження задля збереження довкілля; враховуватися також обмеження у спроможності біосфери ліквідувати наслідки діяльності людства.

Сталий розвиток економіки передбачає поєднання двох важливих аспектів: визнання пріоритетності економічних і соціальних потреб, важливих для виживання найбільш вразливих категорій населення, та водночас розуміння обмежень, серед яких в тому числі обмеженість природних ресурсів, необхідність більш раціонального й дбайливого ставлення до оточуючого навколишнього середовища.

Основоположними принципами сталого розвитку економіки є:

- «Сталість» розвитку людства означає, що споживання ресурсів має бути обмеженим в таких обсягах, аби вони в достатній мірі залишалися й для майбутніх поколінь;
- Обмеженість природних ресурсів відносна. З одного боку, чим більш досконалішими є технології та обладнання, тим менше ресурсів вони споживають, тож варто розвивати ресурсощадні технології; з іншого боку, біосфера має властивість самовідновлюватись, але не завжди темпи відновлення відповідають темпам вичерпання людиною ресурсів;

- Одна із причин злиднів - різкий розрив між рівнем доходу у різних верст населення. Сталий розвиток передбачає справедливий, рівний розподіл природних ресурсів, аби забезпечити рівні можливості для задоволення потреб;
- Темпи приросту населення на планеті мають відповідати потенціалу екосистеми Землі.

Провідною ідеєю концепції сталого розвитку є забезпечення високого рівня життя, що передбачає гармонійний розвиток екологічної та соціально-економічної сфер.

Сталий розвиток економіки визначається державною фінансовою політикою - це частина соціально-економічної політики держави щодо забезпечення збалансованого зростання фінансових ресурсів у всіх ланках фінансової системи країни, фінансового забезпечення виконання соціально-економічних програм країни і регіонів, спрямованих на зростання рівня і якості життя населення. Основа фінансової політики сталого розвитку - чітке визначення єдиної концепції економічного розвитку, як у довготерміновій, так і короткотерміновій перспективі, вибір фінансових механізмів досягнення поставлених цілей, які забезпечують спрямування суспільного розвитку відповідно до принципів сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної і екологічної. Економічний підхід заснований на необхідності оптимального використання обмежених ресурсів; використання екологічних природо-, енерго-, і матеріалозберігаючих технологій, мінімізацію, переробку і знищення відходів. Соціальна складова сталості розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. З екологічного погляду, сталий розвиток повинен забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери.

Досягнення сталого розвитку потребують глобальних дій, щоб виправдати законні сподівання на просування шляхом подальшого економічного та соціального прогресу, для якого необхідні економічне зростання та зайнятість і одночасно зміцнення заходів із захисту навколишнього середовища.

У підсумковому документі Конференції ООН «Ріо+20» (Бразилія, 20 - 22 червень 2012 р.) «Майбутнє, якого ми хочемо» зазначається, що сталий розвиток орієнтований насамперед на людину, і необхідно будувати світ на основі принципів справедливості, рівноправності та відкритості й спільно працювати над забезпеченням сталого та інклюзивного економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища і над досягненням тим самим загального блага. Тому актуальною постає проблема розробки механізму регулювання сталого розвитку, спрямованого на збалансований розвиток економіки та досягнення еколого-економічного благополуччя відповідно до потенціалу екологічних систем, які завжди є мегаінфраструктурою народногосподарського комплексу.

Природні багатства України дають їй можливість перевести національну економіку на принципи функціонування сталого розвитку. Водночас екологічна ситуація в Україні ускладнена наслідками катастрофи на Чорнобильській АЕС, невиправдано масштабним розвитком хімічної та нафтохімічної промисловості, великих машинобудівних підприємств, а також наявністю великої кількості агропромислових комплексів, які не забезпечені реальними технічними можливостями для утилізації відходів. Великі промислові підприємства (хімічної, машинобудівної та інших галузей), що базуються на традиційних технологіях і вивозять основну частину своєї продукції, представляють велику небезпеку для навколишнього середовища. Тому розвиток економіки має ґрунтуватися на екологічно орієнтованих технологіях і ефективних механізмах узгодженої взаємодії соціальної, економічної та екологічної сфер, не порушуючи ємність екосистеми країни.

Проблема сталого розвитку важлива як для всієї країни, так і для її регіонів. Вплив об'єктів регіональної економіки, їхньої територіальної організації на соціально-економічний стан регіонів обумовлює регіональний аспект сталого розвитку продуктивних сил. Сталий розвиток продуктивних сил регіону - це прагнення досягти бажаного рівня їхньої розбудови завдяки мобілізації внутрішніх та зовнішніх можливостей регіональної економіки.

На тлі загострення серії нагальних глобальних проблем, починаючи від зміни клімату до світових фінансових криз, перед людством постав ще один глобальний виклик - COVID-19. Пандемія, боротьба з нею, наслідки застосованих заходів і обмежень призвели до економічного гальмування. Руйнівні зміни торкнулися усіх сфер суспільного життя, порушуючи звичайні соціально-економічні процеси і зв'язки. Це змістило існуючі правила та традиції, адже пандемія здійснює негативний вплив на всі країни, які донедавна були відкриті, глобалізовані та взаємопов'язані. Гальмуються економічні процеси, наперед виходить соціальна сфера й потреба соціального захисту й державної підтримки як бізнесу, так і громадян.

І цей руйнівний вплив не припиниться одномоментно із завершенням карантину. Натомість він буде діяти на різні сфери економічного та соціального життя ще упродовж тривалого часу, а в окремих секторах вже ніколи не відбудеться повернення до передпандемічного стану. Очевидно, це загрожуватиме загальним суспільним благам, здоров'ю людей та послаблюватиме національну економіку, впливаючи на них через переривання економічних зв'язків, втрату звичного джерела доходу чи бізнесу, зменшення рентабельності, зростання зобов'язань та ускладнення із виплатою боргу тощо.

А тому наразі публічне управління потребує формування як нових управлінських методів, так і нового свідомісного підходу до нашого буття.

Висновки до Розділу 1

У сценарії існування світу після пандемії, який буде колективно спланованим міжнародною спільнотою, соціальний порядок буде відновлено відповідно до нових потреб та можливостей суспільства, його економіки, а також актуальних можливостей природного середовища.

Вже на сьогодні маємо зазначити, що пандемія COVID-19 впливає на громади й на громадян через ряд соціально-економічних факторів, таких як:

- скорочення торгових операцій та зупинка окремих секторів економіки. Наразі торгові партнери зменшують обмін товарами, і це триває із початку режиму карантину. У більш широкому аспекті це скорочує експорт, імпорт та валовий внутрішній продукт, що знижує економічне благополуччя країн, рівень забезпечення населення звичним набором переваг;

- зниження попиту на послуги (туристичні, транспортні, ремонтні, культурні, спортивні, послуги догляду, краси тощо) та збільшення попиту на послуги через ІТ-сервіси. Цей фактор особливо важливий для громад, де послуги, наприклад туризм, традиційно є домінуючою сферою місцевої економіки;

- глобальне переривання ланцюгів вартості, насамперед у виробництві. Через зрушення звичних умов соціального порядку та ринку переорієнтація виду роботи в дистанційний режим, ланцюги доданої вартості продукції суттєво трансформувалися, а окремі навіть обірвалися. Економіка зіштовхнулася із новими запитами, наприклад підвищення попиту на лікарські препарати, засоби індивідуальної гігієни та відмова (або заборона через карантин) від прямих індивідуальних послуг;

- падіння попиту й відповідне зниження ціни на товари. У країнах, де відсутні монополії, які тримають ціну, незалежно від попиту/пропозиції, це впливає на всю ресурсну основу економіки і суспільство. Домогосподарства, члени яких працюють у промисловості, матимуть проблеми, що стосуються скорочення заробітної плати і загострення ризику галузевого безробіття;

- посилення асиметрії між розвиненими країнами і тими, що розвиваються. Далі зростає ступінь нерівності розподілу доходів між бідними та багатими людьми в межах країн, що дуже швидко буде візуалізовано за допомогою індексу Джинні. Люди, громади, країни та їхні союзи з ширшим доступом до джерел (природних, робочих, інтелектуальних та фінансових ресурсів) матимуть більше переваг для успішного виживання в новому сценарії глобального розвитку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ В УМОВАХ COVID-19

2.1 Аграрний сектор

В сучасних умовах трансформації ринкової економіки та жорсткої конкуренції на міжнародних ринках товарів та послуг важливим інструментом в механізмі зовнішньоекономічної політики будь якої країни виступає зовнішня торгівля. Незаперечним фактом є те, що зовнішня торгівля посідає особливе місце в складній системі міжнародних зв'язків, адже інтернаціоналізація господарського життя розпочиналася зі сфери товарного обігу, окрім того, рівень соціально-економічного розвитку держави в значній мірі залежить від зовнішньої торгівлі. Розвиток зовнішньої торгівлі дає можливість у забезпеченні країни необхідними ресурсами, захищає торгівельні інтереси та стабілізує зростання національного доходу. Проблеми залежність економіки від монопольних імпортерських ринків постачання товарів та ресурсів, відсутність дієвої зовнішньоторговельної інфраструктури вказують на необхідність удосконалення зовнішньоекономічної діяльності країни та її структурних компонентів. Тому Україна не може залишатися осторонь інтеграційних процесів, які відбуваються в світовому економічному просторі.

Важливими товарами для кожної держави є продукти харчування, як джерело забезпечення базових потреб населення, а також продукція сільського господарства, що має дещо ширшу сферу призначення. Аналіз ринку цих товарів та тенденції розвитку їх вітчизняного виробництва показують, що Україна має достатньо проблем на шляху до зміцнює свої позиції на міжнародному ринку, а сільськогосподарська продукція є одним з головних вітчизняних експортних товарів. Проблеми розвитку міжнародної торгівлі продукцією сільського господарства завжди були серед пріоритетних в економічних дослідженнях.

Сучасне виробництво сільськогосподарської продукції характеризується тенденціями щорічного зростанням собівартості виробництва та підвищення цін на продукцію, що в свою чергу призводить до зростання імпортозалежності в продовольчій сфері та загострення продовольчої небезпеки. Зокрема у загальному рейтингу продовольчої безпеки з урахуванням впливу природних умов Україна посіла 63 місце зі 113 країн світу. До причин невисокого рівня продовольчої безпеки можна віднести високий рівень корупції, валовий внутрішній продукт на душу населення, недостатній обсяг фінансування наукових досліджень і новітніх розробок в аграрному секторі, та проблеми з доступом до дешевих кредитів. Серед найбільших переваг, які має наша держава, можна визначити безпеку продуктів харчування, помірні тарифи на імпорт сільськогосподарської продукції та наявність програм продовольчої безпеки.

В умовах активізації процесів глобалізації світового господарства посилюється роль зовнішньоторговельних відносин країни. Саме міжнародна торгівля як форма міжнародних економічних відносин є складовою врівноваженого економічного розвитку, сприяє посиленню конкурентоспроможності національної економіки, підвищує рівень життя населення та забезпечує найповніше задоволення його потреб. Зовнішній сектор будь-якої країни відчуває економічний «тиск» не тільки з боку інших країн-партнерів та конкурентів на світових ринках, але й з боку власного внутрішнього ринку та його інфраструктури.

Одним із головних напрямів вирішення проблем реалізації сільськогосподарської продукції, який створить можливості перевести сільське господарство й виробництво продовольства в розряд високоефективних галузей, є експорт продукції АПК.

Український експорт протягом останніх років переживає складні часи. Держава втратила певні ринки збуту та виробничі потужності для традиційного експорту, кон'юнктура світового ринку також була несприятливою. Це призвело, в свою чергу, до значного скорочення

вітчизняного експорту. Для цього періоду була характерна різноспрямована ситуація. З одного боку, збереглися певні негативні тенденції, зокрема:

- нестабільна політико-економічна ситуація в окремих районах Луганської і Донецької областей;
- значна сировинна спрямованість вітчизняного експорту;
- відсутність доступу до кредитних ресурсів, системні проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності (відшкодування ПДВ, валютне, митне та податкове регулювання).

Сільське господарство України є не лише постачальником продуктів харчування для населення і сировини для переробних підприємств, але і важливим джерелом валютних надходжень в країну, та складає основу зовнішньої торгівлі України. В умовах загострення глобальної продовольчої проблеми і активізації пошуків шляхів її розв'язання посилюється роль і значення світової торгівлі сільськогосподарською продукцією і продовольством.

Для України, з її потужним агропромисловим потенціалом, сприятливими природно кліматичними умовами, величезною площею сільськогосподарських земель, розвинутою транспортною мережею та іншими сприятливими чинниками, зовнішньоторговельна діяльність на світовому ринку сільськогосподарської продукції може стати основою для подолання економічної кризи і початку економічного зростання. Враховуючи, що динаміка і результативність експортних операцій з продукцією аграрного сектору у великій мірі залежить від кон'юнктури світового ринку сільськогосподарської продукції та волатильності цін на певні товарні групи, посилюється актуальність аналізу даних процесів і пошуку джерел нарощування вартісних обсягів експорту.

Тенденцією протягом 2012-2016 рр. було скорочення виручки від експорту товарів з одночасним скороченням експорту агропромислової продукції. Не дивлячись на загальний негативний тренд, у 2017 р. спостерігалось зростання експорту, в тому числі і на сільськогосподарську

продукцію. За 2017 рік загальний експорт продукції склав 43,3 млрд дол. США, що на 19% більше ніж за 2016 рік. Станом на першу половину 2018 р. загальний експорт продукції з України становив 23,3 млрд дол. США, що на 3% менше порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Динаміка агропродовольчого демонструвала аналогічний тренд як і решта експортних товарів, проте темп скорочення агропродовольчого експорту були меншими ніж загального і, не дивлячись на спад після кризових 2012/13 рр., зростання поставок спостерігалось вже у 2016 р. Історично рекордний обсяг агропродовольчого експорту спостерігався у 2012 р., він склав порядку 17,9 млрд дол. США. Рекордного показника майже вдалося досягнути у 2017 році - експорт склав 17,8 млрд дол. США. Частка сільськогосподарської продукції та продовольства у загальних обсягах українського експорту становить близько 40%. З початку двохтисячних вартість експорту української аграрної продукції зросла в 4 рази (з 4,3 млрд дол. США у 2005 р. до 18,6 млрд дол. США у 2018 р.), а його частка у структурі експорту товарів підвищилися втричі (з 11,8% до 39,3%).

При цьому, загальні обсяги експорту товарів з України за вказаний період зросли лише на 37,9%: з 34,3 млрд до 47,3 млрд дол. США., що пояснюється несприятливою кон'юнктурою світового ринку, зміною пріоритетів щодо партнерства у зовнішній торгівлі, скороченням обсягів співпраці з історично пріоритетними імпортерами, посиленням вимог зовнішніх ринків щодо якості вітчизняної продукції, посиленням валютного контролю за імпортними операціями.

Велике значення для розвитку економіки держави має також імпорт товарів, що забезпечує наповнення національного ринку дефіцитними товарами; доступ до дешевих та якісних готових виробів, сировинних матеріалів, вузлів та комплектуючих деталей; налагодження сталих виробничих зв'язків щодо кооперування виробництва з іноземними партнерами; впровадження нових технологій завдяки поширенню ввезення

наукоємних товарів; зростання конкуренції та стимулювання підвищення виробництва на національній території.

Сальдо зовнішньої торгівлі аграрною продукцією на протязі багатьох років залишається позитивним, в той час як загальна вартість всіх імпортованих товарів, у переважній більшості періодів, перевищувала обсяги їх експорту.

Зокрема, за оперативними даними, у 2018 р. загальне сальдо зовнішньої торгівлі товарами є негативним («-» 9,6 млрд. дол. США), у той час як аграрне сальдо позитивне («+» 13,6 дол. США).

Вплив географічної орієнтації зовнішньої торгівлі на економічне зростання може виявлятися у широкому аналітичному діапазоні: залежність обсягів і структури торгівлі від відстані до країни-торговельного партнера, традиційні економічні та суспільно-політичні зв'язки, відкритість для інвестицій з певного регіону, інтенсивність науково-технічної співпраці тощо. Дефіцит зовнішньоторговельного балансу, загальне зниження ВВП є також результатом змін у географічній структурі міжнародної торгівлі.

Основним інструментальним чинником ефективності геоекономічного розвитку країн світу є диверсифікація експорту на сучасній технологічній базі. Вадами структури національної економіки є превалювання сировинних галузей, тому поступове ускладнення технологічної структури експорту є сприятливим для прискорення динаміки її розвитку.

Таблиця 2.1 Основні торговельні партнери України в експорті товарів у 2018 р.

№ з/п	Назва країни	Обсяг експорту товарів, млн дол. США	Темп зростання/зниження, 2018 рік до 2017 року, у %	Питома вага країни у загальному обсязі експорту товарів з України, у %
1	Країни ЄС	20 158,5	115,0	42,6
2	Росія	3 654,1	92,8	7,7
3	Туреччина	2 352,4	93,4	5,0
4	Китай	2 200,3	107,9	4,6
5	Індія	2 175,9	98,7	4,6
6	Єгипет	1 557,1	85,0	3,3
7	Білорусь	1 304,5	114,1	2,8
8	США	1 111,5	134,2	2,3
9	Молдова	789,3	111,5	1,7

Країни ЄС залишаються найбільшими торговельними партнерами України. Питома вага цих країн у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2018 р. становила 41,1%. Російська Федерація залишалася серед основних торговельних партнерів України.

Сільськогосподарська галузь є критичною для забезпечення продовольчої безпеки України. Торгівля сільськогосподарською продукцією є одним з двох основних джерел (інше - металургійна продукція) валютних надходжень до країни. Загалом аграрний експорт, передусім, зерно, дає Україні до 40% валютних надходжень. За 2019 рік аграрний експорт приніс державі понад 20 млрд дол. США.

Сільське господарство, як бізнес «на відкритому повітрі» з мінімальною кількістю людського ресурсу, відчуває карантинні обмеження

найменше. Найкраще почувають себе представники великих агрохолдингів, що мають політичний протекціонізм та надлишкову фінансову спроможність. Карантинні заходи, пов'язані з поширенням коронавірусу, втратили явно виражений вплив на капіталізацію українських публічних агрокомпаній - акції «Астарта», «Кернел», МХП на біржі піднялись до рівня лютого 2020 р. Натомість найбільших втрат зазнають малі та середні фермерські господарства.

Серед адміністративних заходів, що мали місце під час карантину та безпосередньо вплинули на розвиток сільського господарства, слід назвати закриття ринків в березні-травні 2020 р. Унаслідок таких дій дрібні товаровиробники, які власне й мають складати основу сільського господарства, були позбавлені можливості реалізувати вирощену продукцію, не отримали коштів для задоволення інших потреб, крім продукції харчування. Враховуючи, що, за експертними оцінками, саме на продовольчих ринках зазвичай реалізується до 85 % ранніх овочів і ягід, це зумовило проблеми із збутом вирощеної продукції, позбавило споживачів джерел постачання продовольчими товарами і поставила у скрутне фінансове становище дрібних фермерів та селян. Також наслідком цього процесу стала бартеризація стосунків у сільській місцевості, а це є однією з ознак кризи галузі.

Великі торгівельні мережі та крупні закупівельні фірми, протягом карантину підвищили ціни на сільськогосподарську продукцію, (незважаючи на спроби державного регулювання цін на окремі групи продовольчої продукції). Це мало наслідком зменшення попиту з боку населення, а також поступову зміну структури галузі, через зменшення суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції та, особливо, її реалізації. Саме цим обумовлене перевищення цін на продукти сільського господарства в Україні у квітні-травні на 20-40% (за різними продовольчими групами) порівняно з країнами ЄС.

Ситуація, що склалася внаслідок карантинних обмежень (а також у разі їх повторного застосування для протидії другій хвилі пандемії), містить загрози, пов'язані з погіршенням рівня продовольчої безпеки України, руйнуванням дрібного аграрного бізнесу, загостренням соціальної напруженості, тінізацією ринку агропродукції, що погіршує можливості протиепідемічного контролю цього процесу, провокує зростання цін на агропродукцію у торговельних мережах, стимулює її імпорт.

Обмеження можливості закупівлі саджанців плодовоовочевих культур матиме наслідком суттєве скорочення обсягів збору та реалізації врожаю в цьому секторі влітку-восени 2020 року та неможливість заготівлі плодово-овочевої продукції на наступний сезон, що відтворюватиме ситуацію дефіциту. Відсутність коштів у селян суттєво ускладнить посівну кампанію, що зменшить пропозицію сільськогосподарських товарів у наступному агропромисловому періоді, яка й без цього буде набагато меншою, враховуючи суху зиму.

Відсутність в селян обігових коштів вже негативно позначилось на супутній галузі - продажу сільськогосподарської техніки. За даними Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу», за ключовими позиціями у I кварталі цього року частково відбулось скорочення продажів у порівнянні з показниками аналогічного періоду 2019 р. Так, тракторів було продано на 19%

менше, комбайнів - на 60%, самохідних обприскувачів - на 17% . За нинішніх обставин стає зрозуміло, що подальший розвиток отримають лізингові схеми купівлі-продажу сільськогосподарської техніки. Ті аграрії, які раніше купували техніку за готівку, частіше обиратимуть різноманітні лізингові схеми.

Враховуючи зазначені чинники, фермери, позбавлені можливості реалізації власних продуктів та обігових коштів, будуть набагато поступливішими в процесі відчуження власної землі, нерухомості та засобів сільськогосподарського виробництва. Наслідком цього може стати подальше

посилення монополістичних тенденцій у сільському господарстві. Альтернативою є об'єднання малих фермерських господарств для спільного пошуку рішень та протидії монополії великих агрохолдингів.

Серед позитивних чинників розвитку галузі, пов'язаних з коронавірусом, варто відзначити повернення в Україну заробітчан - як кваліфікованих так й некваліфікованих робітників, які можуть бути залучені до сезонних сільськогосподарських робіт й компенсувати традиційний кадровий дефіцит фермерських господарств, зокрема тих, що розташовані в Центральній та Західній Україні. Водночас, у довгостроковій перспективі, внаслідок коронакризи аграрний бізнес втратить багато робочих місць через тенденції максимальної механізації та автоматизації процесів. Існує також проблема «закриття» багатьох країн у плані експорту сільськогосподарської продукції через піклування про рівень особистої продовольчої безпеки. Через скорочення пропозиції на глобальному харчовому ринку це призвело до загальносвітового зростання цін на певні групи товарів, у тому числі - пшеницю й борошно. Україна (Державне агентство резерву України) офіційно та неофіційно (справа про «з'їдене мишами зерно») продає зернові за кордон, користуючись нагодою ринкової кон'юнктури, ігноруючи національні інтереси України.

Водночас дешева нафта та коронакриза вдарять по цінах на фуражне (непродовольче) зерно, бо вони напряду пов'язані з цінами на енергоносії через біоетанол, сировиною для якого є цукрова тростина і кукурудза. Більшість заводів з виробництва біоетанолу в США зупинилася, бо вони витримали конкуренції за таких низьких цін на нафту. Щоб їх запуснути знову, потрібно знизити ціну на кукурудзу. Відповідно більше кукурудзи потраплятиме на ринки кормів, які вже й так перенасичені, оскільки попит на м'ясо також впав. Разом із прогнозами падіння попиту на червоне м'ясо зменшення цін на кукурудзу може бути найбільшим, а це якраз і є основна зернова культура України.

Внаслідок глобальної пандемії та обмежень, пов'язаних з нею, аграрний бізнес стане ще більш значущим для української економіки, що є прямим індикатором технологічної відсталості країни.

2.2 Міжнародна економіка

Пандемія COVID-19 відбилася на всіх без винятку галузях світової економіки. Провідні компанії світу зосереджені на тому, як адаптувати свою діяльність до карантинних заходів, зберегти робочі місця і мінімізувати свої втрати внаслідок рецесії. Закрито державні кордони, припинено транспортне сполучення, призупинено діяльність великої кількості підприємств, запроваджено обмежувальні заходи для бізнесу.

У сформованих умовах великий вплив на світову економіку матимуть карантинні заходи в Китаї, оскільки на території цієї країни розташовані виробничі потужності багатьох промислових та інноваційних компаній світу. Закриття заводів і фабрик, а також зниження попиту на продукцію китайського виробництва негативно відіб'ється на прибутку таких компаній.

Повна або часткова зупинка ряду підприємств також негативно відбилася на глобальному ринку праці - близько 80% працездатного населення світу постраждало від пандемії COVID-19. За прогнозами Міжнародної організації праці, у другому кварталі 2020 року очікується скорочення загальної кількості відпрацьованих людино-годин на 6,7%, що еквівалентно повній зайнятості 195 млн осіб.

Найбільш схильні до ризику скорочення працівники таких галузей, як мистецтво і розваги, транспортні послуги, готельний і туристичний бізнес, торгівля нерухомістю, промислове виробництво. Тоді як зайняті в освіті, охороні здоров'я, сільському господарстві, комунальних послугах будуть менш порушені негативними тенденціями.

Туризм - одна з найбільш постраждалих від пандемії галузей. За оцінками Всесвітньої Ради з питань подорожей і туризму, COVID-19 може

стати причиною зникнення близько 50 млн робочих місць в галузі. У спробі компенсувати збитки, ряд туристичних компаній вже зараз оголосили про початок онлайн-бронювання турів на 2021 рік. Однак ціни на них істотно перевищують рівень 2019 року, що, відповідно, негативно відбивається на і так низькому попиті на дані послуги.

Також істотні збитки несуть авіакомпанії, попит на послуги яких знизився до нуля в умовах карантину. З метою мінімізації збитків, авіакомпанії вводять пільгову політику щодо зміни дати бронювання авіаквитків або ж скасування броні. Також перевізники скорочують чисельність флоту і використовують літаки, розраховані на невелику кількість пасажирів.

Кризові явища відзначені в автомобільній галузі, що пов'язано, в першу чергу, з тим, що близько 80% світового ланцюга поставок в даній галузі, так чи інакше, пов'язано з Китаєм.

Близько 60% споживання нафти пов'язано з мобільністю людей, відповідно, карантинні заходи істотно вплинули на попит в даній галузі. Ціни на нафту досягли найменшого значення за останні 17 років, як наслідок - її видобуток може стати нерентабельною для ряду компаній.

Однак, не всі галузі зазнають збитків - ряду компаній вдалося не тільки зберегти стійке становище на ринку, а й значно збільшити свої доходи. Позитивна динаміка відзначається в наступних напрямках:

- E-Commerce - в умовах, що склалися, люди більшу частину часу проводять вдома, що відповідним чином відбилосся на споживчій поведінці - перевага віддається здійсненню покупок онлайн.
- Фармацевтика - зусилля провідних фармацевтичних компаній світу зосереджені, в першу чергу, на розробці вакцини від COVID-19. Також важливим аспектом їх діяльності є своєчасна поставка в необхідних кількостях препаратів, що використовуються при лікуванні людей, уражених вірусом.

- Сервіси з доставки - крім існуючих великих гравців, свою частку на цьому ринку нарощують представники HoReCa - ресторани і кафе за допомогою кур'єрів доставляють готову їжу своїм клієнтам.
- Сервіси відеозв'язку - в умовах, коли велика частина офісних співробітників змушена працювати віддалено, великою популярністю стали користуватися сервіси для конференцзв'язку. Крім зростання продажів, також відзначається зростання капіталізації компаній даної галузі.
- Розважальні та ігрові сервіси - неможливість людей проводити дозвілля в кінотеатрах і розважальних центрах спонукає людей все більше використовувати аналогічні онлайн-сервіси.

Пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 має далекосяжні наслідки крім самого поширення хвороби і спроб різних країн організувати карантин. У ЗМІ феномен впливу захворювання на життя суспільства і його наслідки все частіше називають терміном «коронакриза».

Безпосередньо пандемія призвела до закриття підприємств у країнах з високим відсотком хворих, різкого зростання попиту на продукти повсякденного попиту, спекуляцій на ринку певних товарів: противірусних препаратів, санітарних масок, дезінфікуючих засобів.

Пандемія призвела до значного зростання попиту на послуги доставки їжі через небажання (в деяких країнах і регіонах - заборони) багатьох громадян виходити з дому. При цьому стали виникати побоювання того, що зараження коронавірусом може поширюватися через кур'єрів. Відповіддю на ці побоювання стала безконтактна доставка продуктів харчування та інших товарів.

Через зупинку підприємств в Китаї, а потім і в усьому світі попит на нафту і нафтопродукти значно впав. На тлі зниження попиту Росія і ОПЕК не змогли домовитися про скорочення видобутку нафти і почали цінову війну на ринку вуглеводнів що, в свою чергу, призвело до обвалення цін на нафту.

Було скасовано багато рекламно-інформаційних заходів, таких як авіасалон Фарнборо.

Тривалий карантин змінив пріоритети споживання: впав попит на ряд товарів, такі як автомобілі та одяг, але при цьому виріс попит на товари для дому, як на полегшують домашній побут, наприклад, хлібопічки і біде, так і на домашній спорт (велотренажери) і на домашні розваги (онлайн-ігри, настільні ігри). Також виріс попит на товари для домашнього офісу, так як багато видів робіт стали віддаленими, і відповідно переживають пік популярності програми для відеоконференцій такі як Zoom, Microsoft Teams та їх аналоги. При цьому компанія Microsoft відзначає, що в Китаї попит на дистанційну роботу залишився і після зняття карантину.

Великі виробники автомобілів, такі як Volkswagen, BMW, Daimler і багато інших були змушені значно скоротити виробництво або навіть повністю зупинити його. Це сталося з одного боку у зв'язку з бажанням захистити своїх співробітників від поширення коронавірусу, що призвело до закриття заводів і автосалонів, а так само до переривання поставок частин і комплектуючих, наприклад з Китаю. З іншого боку виробництво знизилося у зв'язку з різко впав попитом.

29 травня 2020 року компанія Renault оголосила, що в наступні 3 роки скоротить 15000 робочих місць по всьому світу, в тому числі 4600 у Франції. Скорочення робочих місць буде відбуватися не за рахунок звільнень, а за рахунок виходять на пенсію співробітників, переведення на інші посади всередині компанії і перекваліфікації.

Ще до офіційного оголошення пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 11 березня 2020 року в Інтернеті стали поширюватися конспірологічні версії і дезінформація щодо походження, масштабу, профілактики, лікування та інших аспектах цього захворювання. Конспірологічні версії поширювалися в соціальних мережах, текстових повідомленнях, а також низкою державних ЗМІ різних країн. У числі найбільш поширених версій такого роду-твердження, що вірус є біологічною зброєю із запатентованою вакциною, інструментом регулювання чисельності населення або результатом шпигунської операції. Медична дезінформація про способи

профілактики, лікування та самодіагностики коронавірусної хвороби також поширювалася в соціальних мережах.

Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила альтернативні версії «інфодемією» (англ. infodemic), яка становить небезпеку для всесвітньої охорони здоров'я.

Вже з середини березня 2020 багато країн ЄС обмежили або повністю заборонили перетин своїх кордонів на національному рівні. Зовнішні кордони ЄС і Шенгенської зони стали тимчасово закритими для іноземців з полудня 17 березня.

13 березня 2020 року президент США Дональд Трамп заборонив в'їзд до США з країн Шенгенської зони. Аналогічні заходи вжили багато інших країн.

Пандемія вплинула на системи освіти в усьому світі, що призвело до масового закриття шкіл та університетів. Станом на 20 березня 2020 року уряди в 135 країнах оголосили або здійснили закриття шкіл та університетів. Паралельно з цим почався масовий перехід до навчання школярів і студентів через Інтернет.

Були скасовані або відкладені безліч змагань, в тому числі великі міжнародні, такі як:

- чемпіонат Європи з футболу 2020 (перенесено з 2020 на 2021 рік);
- літні Олімпійські ігри 2020 в Токіо (перенесені з 2020 на 2021 рік);
- матчі плей-офф Ліги чемпіонів УЄФА (відкладені);
- матчі плей-офф Ліги Європи УЄФА (відкладені);
- кубок Америки з футболу 2020 (перенесено з 2020 на 2021 рік);
- національні чемпіонати європейських країн практично з усіх видів спорту відкладені або скасовані, включаючи чемпіонати Англії, Німеччини, Іспанії, Італії, Франції, Росії з футболу;
- Формула - 1 в сезоні 2020 (початок відкладено до початку липня, перший етап Гран-прі Австрії пройшов 5 липня);
- сезон НБА (відкладено);

- сезон НХЛ (відкладено);
- сезон МЛБ (початок відкладено);
- Вімблдонський турнір 2020 (скасований вперше з 1945 року)
- чемпіонат світу з хокею із шайбою 2020 (скасовано).

По всьому світу в тій чи іншій мірі було обмежено відвідування кінотеатрів, кінофестивалі були скасовані або відкладені, кінорелізи пересунуті на майбутні дати, Кіновиробництво призупинено.

Однак разом з тим потокове мовлення стало більш популярним (у зв'язку з цим Netflix, як і YouTube, довелося знизити якість потокового відео щоб знизити навантаження на провайдерів), це призвело до зростання акцій Netflix.

Було скасовано або відкладено безліч фестивалів, виставок і конкурсів, включаючи Московський міжнародний кінофестиваль, Каннський кінофестиваль, і конкурс пісні «Євробачення-2020».

Через пандемію театри, музеї, художні галереї та інші культурні установи по всьому світу виявилися закриті. Обсяги наданої їм фінансової підтримки сильно залежать від країни, якщо в США було виділено 200 мільйонів доларів в якості допомоги культурним інституціям, то Німеччина виділила 50 мільярдів євро, а влада Іспанії заявила, що на час пандемії культура повинна стояти на останньому місці в списку пріоритетів.

Відомі музиканти записали нові пісні, під впливом факторів пандемії, наприклад, «Living in a Ghost Town» (The Rolling Stones), «Claws» (Charli XCX) та інші. Нова версія пісні «You'll Never Walk Alone» у виконанні 99-річного ветерана Другої світової війни Тома Мура і баритона Майкла Болла (разом з хором медиків і волонтерів) 24 квітня 2020 року очолила британський офіційний хіт-парад UK Singles Chart, а всі доходи з продажу синглу підуть на благодійні цілі в допомогу лікарям і хворим, постраждалим від пандемії коронавірусу.

Уряди країн світу беруть на себе зобов'язання щодо створення та імплементації економічних програм (податково-бюджетних стимулів),

спрямованих на пом'якшення наслідків пандемії COVID-19 і стабілізацію економіки.

Найбільш масштабною є програма, прийнята урядом США - її обсяг склав 2,3 трлн дол. США (близько 11% ВВП країни).

У п'ятірку країн за обсягом фінансування таких економічних програм, крім США, також увійшли Німеччина, Китай, Канада і Австралія.

Таблиця 2.2 – Прогноз змін у світовій економіці після завершення пандемії

СВІТОВА ЕКОНОМІКА	
Глобалізація	<p>Карантинні заходи в умовах пандемії COVID-19 негативно позначилися на налагоджених глобальних ланцюжках постачання, що сприятиме глобальній тенденції переходу від вільної зовнішньої торгівлі до політики протекціонізму.</p> <p>Вже зараз провідні світові компанії замислюються про трансформацію своєї стратегії в частині оптимізації ланцюжка поставок і локалізації виробництва з максимальною доданою вартістю.</p>
Міграційна політика	<p>Поширення вірусної інфекції дозволить ряду країн посилити міграційну політику. Так, все більше лідерів країн ЄС висловлюються на користь перегляду Шенгенської угоди. Що стосується США-ще до пандемії захист американського ринку праці від мігрантів був визначений, як одне з важливих завдань.</p> <p>Обмеження вплинуть на мобільність робочої сили, а зростаючий рівень безробіття не сприятиме зростанню заробітних плат.</p>
БІЗНЕС	

Продовження Таблиці 2.2

Цифровізація	Бізнес-процеси будуть максимально цифровізовані - зросте роль електронного документообігу, а також програмного забезпечення, спрямованого на автоматизацію діяльності.
Зміна корпоративних структур	Компанії будуть розширювати штат співробітників, що працюють віддалено, що дозволить економити на утриманні офісів. Так, очікується оптимізація організаційних структур компаній - частина управлінських рівнів перестане існувати.
Комунікація	Зросте роль бізнес-комунікації за допомогою сервісів відеозв'язку (Zoom, Webex), знизиться Популярність особистих зустрічей. У свою чергу це істотно відіб'ється на послугах пасажирських авіаперевезень і готельної галузі, так як кількість відряджень буде істотно нижче.
Партнерство з державою	Партнерство бізнесу і держави стане більш значущим. Держави стануть більш зацікавленими у великих інвестиційних проектах, будуть залучені в процес проектування і бізнес-планування, оскільки зростання зайнятості, стабільне отримання податків, соціальний розвиток території - першочергові завдання в умовах кризи. Уряди країн будуть більше зосереджені на розробці та реалізації програм підтримки та розвитку бізнесу.
СПОЖИВЧА ПОВЕДІНКА	

Продовження Таблиці 2.2

Споживчі витрати	Тривале перебування вдома, а також скорочення доходів змусить споживачів переглянути структуру своїх покупок - очікується відмова від споживання деяких товарів і послуг, що негативно позначиться на роздрібних продажах
E-Commerce	Карантинні заходи змушують людей здійснювати основну частину закупівель онлайн - очікується, що ця тенденція збережеться і після завершення пандемії, що змусить внести корективи в бізнес-процеси тих ритейлів, які раніше не займалися онлайн-продажами.
Нові звички	Очікувалося, що обмеження в роботі HoReCa сприятимуть істотному зростанню замовлень доставки готової їжі, проте цей фактор змусив людей більше готувати вдома, що відповідним чином відбилося на структурі покупок споживачів.

Пандемія COVID-19 вплине на всі галузі світової економіки, однак різною мірою. Очікується, що істотних збитків вдасться уникнути галузям, пов'язаним з виробництвом і постачанням продуктів харчування, фармацевтичної галузі, IT-індустрії.

Виробнича потужність знижується, тому що люди хворіють, самоізолюються вдома в профілактичних цілях або на вимогу уряду, припиняється робота барів, ресторанів, театрів, спортивних і музичних закладів. Деякі регіони Європи повністю закриті, там здійснюється економічна діяльність тільки першочергової необхідності.

Також подальший вплив на виробництво відбувається через порушення глобальних ланцюжків поставок і дефіциту проміжних продуктів з країн, що зазнали впливу пандемії. Наприклад, в січні і лютому 2020 року багато

виробників, які використовують комплектуючі з Китаю в своїх виробничих ланцюжках, відчували нестачу сировини і матеріалів у зв'язку з введенням Китаєм обмежень на переміщення, які значно скоротили виробничі потужності. В результаті негативного шоку для ланцюжків поставок знижується експорт товарів і послуг.

На розмір ринку впливають також негативні очікування споживачів щодо майбутніх робочих місць і доходів бізнесу. Споживачі скорочують і відкладають покупку товарів, які не є товарами першої необхідності. Попит на товари розкоші, автомобілі та авіаквитки значно скорочується, що також знижує імпорт товарів і послуг.

Витрати на здійснення торгівлі також змінюються, оскільки уряди вживають заходів щодо обмеження вільного переміщення товарів і людей, що включає заборону експорту медичного обладнання та обмеження подорожей. Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на тренди розвитку світової економіки, не залишивши осторонь жодної країни. Перш за все, це пов'язано із жорсткими карантинними заходами, які ввели уряди багатьох країн: закриття торгово-розважальних центрів, заборона відвідань усіх масових заходів, обмеження у пересуванні як у межах країни, так і при перетині її кордонів, скорочення виробництва (через встановлення лімітів одночасного перебування працівників в одному приміщенні) тощо. Окремі компанії перевели своїх працівників на режим роботи «на дому», інші ж змушені відправляти своїх працівників у відпустку. При цьому є випадки зловживань і порушень деякими роботодавцями умов трудового договору, які вимагають від працівників писати заяви на звільнення за власним бажанням або ж брати відпустку за свій рахунок. Все це негативно позначається на добробуті населення, їх фінансовому становищі та у недалекому майбутньому призведе до скорочення їх попиту на ряд товарів і послуг.

Аналітики прогнозують, що збитки світової економіки через пандемію коронавірусу за найгіршого сценарію можуть досягнути межі у 2,7 трлн дол.

США. Однак точно розрахувати очікувані втрати неможливо, адже кожного дня рівень захворюваності незмінно збільшується.

Голова Європейського центрального банку Крістін Лагард заявила, що Європа може зіткнутися з серйозним економічним шоком, який перегукується із світовою фінансовою кризою 2008 року, якщо світові лідери не вживатимуть термінових заходів проти спалаху коронавірусу.

Фінансовий аналітик, виконавчий директор інвестиційної компанії ІМА (США) В. Каценельсон, у своєму дослідженні розглянув, як COVID-19 змінить бізнесові взаємовідносини між Китаєм і США. На його думку, вплив Китаю на США буде подвійним - як споживача американських товарів і як світового виробника. Китайське споживання іноземних товарів піде на спад, що вплине на деякі компанії більше, ніж на інші. Більш відчутним буде ефект від перебоїв у китайській промисловості. Китай у лютому 2020 року повідомив про свої найгірші в історії виробничі показники, які є нижче, ніж за часів світової економічної кризи 2008 р. Америка імпортує з Китаю товари загальною вартістю близько 350 млрд дол. США, зокрема, і компоненти для великої кількості іншої продукції, яку вже виробляють компанії США.

2.3 Криза освітньої, наукової, охорони здоров'я та науки

ОСВІТА

Пандемія коронавірусу виявилась складним випробовуванням для української системи освіти. Водночас карантин став своєрідним стимулом, який відкрив вікно нових можливостей, виступаючи каталізатором давно назрілих модернізаційних змін у вітчизняній освіті. Йдеться про розвиток цифрової та дистанційної, зокрема, онлайн-освіти. Хоча Міністерство охорони здоров'я розробило нові правила роботи в умовах пандемії коронавірусу - правила дезінфекції, прибирання приміщень, умов перебування учнів у школі, ймовірним є сценарій, з огляду на нинішню

динаміку захворюваності та очікувану «другу хвилю», за яким новий навчальний рік у вересні розпочався у дистанційній формі.

Школи та вчителі, викладачі ЗВО не були готові до запровадження дистанційної освіти. Це стосується не тільки наявності технічних засобів, але й уміння викладати онлайн. Державна педагогічна освіта за радянськими лекалами не навчає викладати за допомогою інноваційних платформ. Власне найшвидше до нових умов змогли пристосуватися педагоги міжнародних шкіл, оскільки за кордоном їх навчають викладати онлайн, і вчителі приватних шкіл, які орієнтуються на бізнес-підходи.

Сільські школи виявились неготовими до дистанційної освіти. Існує нестача технічних засобів (комп'ютерна техніка), умов (наявність фіксованого Інтернету) та мотивації вчителів переходити на подібний освітній формат. Водночас, належність до бюджетної сфери мінімізує ризик втратити роботу вчителя через неналежне виконання обов'язків та елементарний брак кадрів.

Психологи відзначають, що деяким учням бракує мотивації для навчання в умовах карантину, адже українська система освіти не формує у школярів вміння вчитися самостійно. А дехто взагалі не сприймає дистанційне навчання, розцінюючи карантин як додаткові канікули.

В українських вишах якість карантинної освіти значною мірою визначала політика самого навчального закладу. Одні університети впровадили більш ефективну систему, інші - слабшу. Центральною проблемою стала незацікавленість викладачів продовжувати роботу, коли вища інстанція не надто контролює навчальний процес, уся відповідальність покладена на кожного освітянина особисто. Міністерство освіти та науки не впоралось з координуючою функцією в умовах кризи - університету самостійно визначали правила та розпорядки в умовах карантину. Ліцензування платформ для проведення онлайн-занять (на кшталт ZOOM) стало найменшим, проте коштовним, викликом.

Збідніння населення внаслідок економічної кризи, втрата платіжної спроможності, призведе до зменшення кількості студентів контрактної форми навчання в державних та приватних ЗВО. Можна прогнозувати збільшення конкуренції на ринку та закриття тих ЗВО, що її не витримують. Загалом, вища освіта набуватиме все більш елітарного статусу, на відміну від нинішньої масовості.

НАУКА

У період пандемії наука виявилася в центрі суспільної уваги. Однак у багатьох країнах політики недостатньо прислухаються до наукових рекомендацій при розробці анти пандемічних заходів і заходів щодо пом'якшення наслідків COVID-19.

Пандемія вплинула і на саме наукове співтовариство, спонукавши переглянути свої підходи до поширення наукових даних: багато вчених тепер в набагато більшому ступені готові ділитися своїми даними, а також результатами досліджень - публікувати їх в журналах відкритого доступу і в вигляді загальнодоступних препринтів.

Коронавірус завдав болючого удару по науці. Зірвано довгострокові експерименти, скасовані експедиції і польові дослідження, під загрозою опинилися навіть прогнози погоди.

Вчені кліматологи, які вимушено відклали наукові поїздки через пандемію, побоюються, що їх дослідження стануть неможливими через фінансові причини: загальний спад економіки загрожує довгостроковим зниженням витрат на науку. Одним з аспектів пандемії COVID-19 є різке скорочення польотів повітряних суден і, отже, спостережень з використанням авіації. Це означає що кліматологи не зможуть отримати дані для прогнозування погоди в повному обсязі. Від пандемії страждають в першу чергу міжнародні місії, так як їх організація вимагає більш складної логістики, контактів іноземців та відкритих кордонів.

Робота в лабораторіях по всьому світу виявилася паралізована через введеного карантину і режиму самоізоляції, під який потрапили і вчені.

Багато біологів, генетики, зоологи змушені перервати свої дослідження, адже їх неможливо проводити через Інтернет. Наукові центри більшості країн в даний час ввели строгі обмеження, максимально скоротивши персонал. Припинені всі дослідження, пов'язані з міжнародними поїздками, особистими контактами, необхідністю залучення волонтерів.

З початком пандемії міжнародна взаємодія в сфері науки стала змінюватися за наступними напрямками: відбувся перехід до онлайн-кооперації по поточним і новим проектам наукової мобільності, яка фактично припинилася; стали активніше використовуватися цифрові платформи, онлайн - доступ до даних, публікацій та інфраструктурі. Крім того, змінилися пріоритети фінансування - особлива увага приділяється науковим напрямкам, які допомагають розробляти засоби боротьби з коронавірусом; потенційно збільшилися можливості для розвитку наукової дипломатії.

Крім того, пандемія стала стимулом до розвитку всіх форм «відкритої науки», - єдиних платформ, де зібрані дані спостережень і експериментів, відкритого доступу до публікацій, відкритої експертизи, краудфандінга і навіть відкритого (дистанційного) доступу до наукової інфраструктури. Відкритість у всіх її аспектах стали активно просувати міжнародні організації.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

Пандемія COVID-19 - справжній іспит для системи охорони здоров'я. Щоб успішно його скласти, медичним закладам треба у стислі строки реорганізуватися, знайти дієві управлінські рішення, поповнити матеріально-технічну базу.

Наразі перед медичними закладами виникає низка викликів. Перший - необхідність підвищення матеріально-технічного забезпечення. Зараз у багатьох лікарнях не вистачає професійної та сучасної апаратури (зокрема, апаратів ШВЛ). В окремих закладах вона взагалі відсутня. Також зросла потреба у засобах індивідуального захисту, засобах дезінфекції.

Другий - потреба у формуванні медичних бригад, що будуть залучені до лікування коронавірусу або забору біологічного матеріалу для тестування. Відповідно виникає необхідність перекваліфікації медичного персоналу, створення та адаптації нових алгоритмів роботи.

Третій, чи не найважливіший, - необхідність постійного критичного аналізу обставин, що швидко змінюються, та своєчасне прийняття якісних управлінських рішень.

Складні умови, що виникли у зв'язку з поширенням COVID-19, поставили в скрутне становище багато медичних установ. Вони мають не тільки додатково оплачувати працю лікарів та медичного персоналу, а й нести додаткові витрати на засоби індивідуального захисту та дезінфекції, закупівлю витратних матеріалів та додаткового обладнання.

Зрозуміло, що такі витрати не були закладені до бюджету лікарень. Тому виникає необхідність пошуку додаткових джерел фінансування.

Отримавши гроші, лікарні матимуть можливість закупити матеріали та обладнання, необхідні для якісної роботи, надати матеріальні стимули для медичних працівників.

Пандемія COVID-19 заскочила зненацька не тільки Україну, а й весь світ. Ніхто не був готовий до таких масштабів.

За даними дослідження, опублікованого Global Health, українська система охорони здоров'я є однією з найслабших серед країн колишнього Радянського Союзу в Європі. Вона є організаційно та фінансово неефективною; в неї немає достатніх здібностей для задоволення потреб населення у сфері охорони здоров'я, та вона стикається з низкою проблем, які країна намагається розв'язати в процесі поточного реформування галузі. Модернізація системи все ще на початковому етапі, нові підходи запроваджуються лише в окремих регіонах країни в якості пілотних проектів. Система має низькі рейтинги не лише стосовно стану здоров'я населення, але й щодо доступності послуг, оскільки фінансові витрати є перешкодами для досягнення справедливості та рівноправності. Уряд України має лише

обмежені ресурси для фінансування охорони здоров'я, які мають бути розподілені між різними медичними установами. Крім того, корупція в сфері медичних послуг вже довгий час залишається бар'єром для прискорення реформи медичної системи. Умови в медичних закладах залишаються невідповідними; лікарні побудовані за застарілими проектами; сучасні медичні технології запроваджуються лише обмежено; традиційні навчальні плани не оновлено. Фізичний доступ до медичних закладів також може бути обмежено, особливо в сільських районах.

Усе це - глобальне тестування на міцність як людей, так і системи охорони здоров'я. Наразі лікарні та персонал мають професійно еволюціонувати та значно покращити якість своїх послуг. А пацієнти мають відповідально ставитися до свого здоров'я, залишатися вдома та не розхитувати систему, яка й так дуже хитка.

КУЛЬТУРА

Сфера культури однієї з перших прийняла на себе удар від коронавірусу - у зв'язку з забороною перетину кордонів по всьому світу скасовувалися гастролі, закривалися театри, концертні зали, культурні центри, музичні клуби і інші майданчики проведення масових заходів в цій області.

Більшість установ культури в усьому світі були або закриті на невизначений термін, або програми заходів, що проводилися ними були радикально скорочені, а виставки та вистави були скасовані або перенесені на більш пізній термін. У відповідь на це робилися активні зусилля з надання альтернативних або додаткових послуг за допомогою цифрових платформ, широке використання отримали онлайн технології в області культури, артисти навчилися репетирувати онлайн, а музиканти - виступати перед порожнім залом в рамках трансляції в Інтернеті перед тисячами невидимих глядачів, ознайомлення з культурною та історичною спадщиною стало більш доступним. Театри масово переходили до онлайн-трансляції, освоювали нові форми спілкування з глядачем, нові формати постановок і репетицій.

Всі заплановані події, пов'язані з арт-ринком, істотно постраждали від коронавірусу. З метою подолання наслідків важкої ситуації були створені віртуальні кімнати для перегляду і покупки творів мистецтва.

Карантин, викликаний пандемією коронавірусу, негативно позначився й на області кіноіндустрії. Замість кінофестивалів - закриті покази нових фільмів і трейлерів, презентації проектів, конференції з творцями, зустрічі з зірками в мережі.

Музеї перейшли в режим самоізоляції та перевели свої проекти в онлайн, стали винаходити нові формати взаємодії з мистецтвом і здійснювати спецпроекти з художниками. Були відкриті доступи до онлайн-лекторів, організовані безкоштовні онлайн-зустрічі та віртуальні екскурсії по залах.

Криза COVID-19 надала особливо негативного впливу на сферу зайнятості працівників творчих професій. ЮНЕСКО відзначає, що скасування концертів, перенос фестивалів, припинення виробництва фільмів - всі ці фактори мали катастрофічні наслідки для сфери творчих професій, де багато працюють незалежно або зайняті в малих і середніх підприємствах, які особливо схильні до фінансових шоків.

Навіть в країнах, де система соціального забезпечення дозволяє робити виплати працівникам творчих професій, відзначаються труднощі з подоланням наслідків кризи в сфері культури.

Ще одним найбільш постраждалим напрямком є туризм. За даними ЮНЕСКО, на частку туризму і суміжних областей припадає до 70% доходу національних економік деяких країн. У розпал пандемії Всесвітня туристична організація фіксувала безпрецедентні обмеження для здійснення туристичної діяльності. Обмеження вплинули на роботу 75 млн. осіб в сфері туризму по всьому світу.

Всесвітня туристична організація зазначає, що витрати в сфері туризму, пов'язані з обмежувальними заходами, досягнуть історичних масштабів.

В період дії обмежувальних заходів істотним викликом стає забезпечення безпеки культурних об'єктів. Закриття інститутів культури,

бюджет яких значно залежав від потоків туризму, призводить до скорочення штату, що відбивається на питаннях безпеки. Особливо ця проблема стає актуальною для країн, які переживають конфлікти або період постконфліктного відновлення, де пандемія посилила спочатку нестабільну ситуацію в питаннях безпеки.

Загальна самоізоляція через пандемію COVID-19 кардинально змінила сферу культури.

Поширення пандемії COVID-19 і поступове відновлення після кризи відбувається нерівномірно. Дана особливість також характерна для сфери культури.

Скасування культурних заходів практично однозначно розглядається учасниками як основна причина помітних фінансових втрат в секторі.

Культурні заходи не тільки самі часто переслідують комерційні інтереси, а й є помітним джерелом доходів для приймаючої сторони.

У зв'язку з цим не дивно різноманіття форм і рішень, що дозволили повернутися до проведення заходів на тлі ризику, який зберігається з поширенням коронавірусної інфекції. В першу чергу це стосується формального зняття обмежень на проведення масових заходів, які були введені урядами в контексті пандемії. В більшості випадків дозвіл на проведення культурно-мистецьких заходів супроводжувалося вимогами про дотримання окремих правил, покликаних забезпечити безпеку учасників.

Культурні події - це не просто розважальні заходи. Вони мають істотні політичні, соціальні та економічні наслідки. Влада повинна оцінити важливість і необхідність заходів та розглянути можливість їх проведення за умови, що всі пов'язані з цим ризики для здоров'я населення повинні бути розглянуті та пом'якшені.

Оцінка ризику повинна проводитися місцевими та національними органами охорони здоров'я та організаторами заходів за участю інших відповідних органів (міністерств з надзвичайних ситуацій, транспорту, охорони і безпеки).

У зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції організації культури змушені були розглядати можливість використання альтернативних цифрових майданчиків, онлайн-екскурсій, застосовувати технології віртуальної реальності.

Якщо раніше такі технології існували, але залишалися нішевим продуктом, то в умовах соціального дистанціювання до відновлення діяльності в віртуальному форматі вдалися навіть найвідоміші організації.

У відповідь на викликану пандемією кризу, що стала важким ударом для сфери культури, держави і міжнародні організації приймають як фінансові, так і організаційні заходи підтримки галузі.

Як відзначають експерти ЮНЕСКО, в епоху пандемії дуже важливо збереження культури як засобу неформальної взаємодії між людьми та джерела їх психологічного комфорту.

Висновок до розділу 2

Економічна криза, спровокована пандемією COVID-19, зачепила усю світову економіку. Кожна країна прямо чи опосередковано відчує негативний вплив коронавірусу на свою фінансово-економічну систему. Очікувалось, що тривалість карантинних заходів не перевищить декількох тижнів або місяців, проте надзвичайно велика кількість захворівших несплинно росте, тому робити висновки щодо наслідків пандемії ще зарано. Враховуючи невизначеність у зв'язку з розвитком подій навколо коронавірусу, конкретні цифри важко спрогнозувати як для світової економіки в цілому, так і в розрізі економік окремих країн світу. Все це вимагає виважених рішень уряду та органів місцевої влади у співпраці з провідними експертами, корпоративним сектором і населенням.

РОЗДІЛ 3. ПРОГНОЗНІ НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У РАЗІ ПОДОЛАННЯ ПАНДЕМІЇ

3.1 Трансформація цифрової економіки – реальні механізми перспектив подолання кризових явищ

На сьогоднішній день Україна виступає державою, яка динамічно розвивається і прагне більш активно включитися в суспільно-економічні процеси сучасного світу, інтегруватися в європейське співтовариство. Це вимагає пошуку, обґрунтування та застосування нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу України та її регіонів для досягнення якісно нового рівня ефективності та конкурентоспроможності економіки та життя населення. Вирішення цих складних і актуальних завдань потребує глибокої аналітико-методичної роботи, аналізу і оцінки процесів трансформації національної економіки, розробки стратегічних напрямів і шляхів щодо їх удосконалення.

В контексті трансформації економіки України під терміном «трансформація», або, одно функціональний йому процес, «структурні зрушення» слід розуміти процес адаптації (кількісного та якісного пристосування) елементів економічних систем на макро-, мезо- і мікрорівнях та їх взаємозв'язків відповідно до закономірностей функціонування та розвитку ринкового господарства, який приводить до формування якісно нової структури.

Трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах мають свої характерні особливості. В країні, по суті, не було власної економічної системи - це була підсистема єдиного народногосподарського комплексу СРСР, яка була сформована для його обслуговування і не включала багатьох необхідних для самостійної системи елементів. Основний зміст трансформаційних перетворень в країні, таким чином, полягає в переході до комплексної і цілісної економічної системи, яка функціонує на ринковій

основі. Сьогодні абсолютно очевидно, що об'єктивною необхідністю трансформації економіки України є: перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних; забезпечення структурної перебудови економіки на базі новітніх технологій, розширення наукоємних виробництв; реалізація програм нарощування виробництва товарів споживчого ринку, збалансованих з динамікою платоспроможного попиту; пріоритетність малих форм господарювання; утримання інфляції, індексація всіх кількісних параметрів забезпечення ефективності соціальних реформ.

Безумовно, соціально-економічна природа, стратегічні пріоритети країни визначають характер і напрями розвитку окремих її територій. Разом з тим, від природно-географічних, історико-політичних та соціально-економічних факторів розвитку у значній мірі залежать стан, темпи зростання та рівень розвитку економіки країни в цілому. Світовий досвід вказує на те, що більшість проблем соціально-економічної незбалансованості зароджуються і починають себе проявляти, в першу чергу, на рівні регіонів, і тільки значно пізніше вони виходять на національний рівень. Цим і обумовлюється ключова роль регіону як господарської одиниці в дослідженні та конструктивному трансформаційного розвитку держави, значення його як методологічної та методичної бази наукових досліджень і розробки практичних рекомендацій.

Сьогоднішні реалії перехідної цифрової економіки створюють підґрунтя для формування якісно нової соціально-економічної системи. Функцію управління фінансами тепер може виконувати суспільство, а значить що час державної монополії у створенні грошей поступово закінчується, і роль державних органів зменшується. Суспільство має змогу взаємодіяти без посередників і брати відповідальність за свій добробут у свої руки.

Бажаних змін неможливо було б досягти без нинішнього стрімкого прогресу децентралізованих цифрових інформаційних технологій та платформних рішень на їх основі, що являє собою еволюційний процес

поступового переходу до світової децентралізованої світової цифрової економіки.

В реаліях початку перехідної економіки існуючі фінансові структури змушені підлаштовуватись під нинішні тенденції, адже беззаперечні переваги нових технологій, які дозволяють взаємодіяти майже у всіх сферах життя без посередників, включаючи фінансові операції, будуть підштовхувати суспільство відмовлятися від послуг нинішньої централізованої системи. Вже сьогодні блокчейн-технологія приймає все більшого значення в світовій економіці та у житті людей. Пояснюється це тим, що блокчейн має потенціал для створення більш демократичної системи на принципах децентралізації, де влада і відповідальність за створення і випуск грошей, регуляцію діяльності підприємств та їх фінансування лежить на самому суспільстві. Варто виділити й інші переваги цифрових криптоактивів, такі як: децентралізація, як альтернатива банківській системі; обмежена емісія; неможливість інфляції; конфіденційність платежів; надійність, вони не зношуються і не підлягають подробиці. У існуючому середовищі „без довіри” шляхом складних математичних обчислень на комп’ютерному обладнанні високої потужності, на основі спільно створених і запрограмованих алгоритмів, роль регулятора можуть виконувати провідники новоствореної технології - смарт-контракти.

Смарт-контракти є одним з найбільш перспективних напрямків розвитку децентралізованих мереж. Під смарт-контрактом розуміється комп’ютерна програма, яка дозволяє полегшити і автоматизувати дотримання різних видів контрактів / угод. По суті, смарт-контракт – забезпечена цифровим підписом, обчислювана угода між двома або більше сторонами. Третя віртуальна сторона – програмний агент, який забезпечує виконання таких угод. Смарт контракт і блокчейн в силу своєї децентралізованої архітектури та відкритості інтерфейсу дають можливість для створення так званих розподілених автономних організацій, вони змінюють наше бачення бізнес-процесів і представляють нові моделі доходів.

Однією з особливостей та перспектив нової цифрової економіки являється можливість оцифровки (токенізації) будь-якого товару і послуги підприємства, тобто з'являється можливість безпосереднього обміну товару на товар, як це було до появи паперових грошей, тільки тепер у цифровому вигляді. Втрачається необхідність у сучасних фіатних грошах, які були створені для спрощення процедури товарообміну, а на даний момент не мають ніякої підтверженої цінності. Таким чином, вирішується й одна з найбільших проблем криптовалют - їх висока волатильність, адже кожний криптоактив забезпечується певним товаром, на споживчому ринку на який вже сформувалась ціна, подібно формуванню цін на товарному ринку. Тільки на відміну від товарного ринку, ціна на певний товар має враховувати й репутацію та перспективи підприємства, яке цей товар випускає. Поява подібного криптовалютного інструменту, забезпеченого цінністю реального товару або послуги та репутацією підприємства, створює підґрунтя для утворення нового виду фінансового ринку, який переймає функції існуючих: товарного, фондового та валютного і, з наявними перевагами, у перспективі може замінити їх. З урахуванням ключової особливості криптоактивів - децентралізацію, поява на фінансовій арені незалежного та потужного учасника економічних відносин, у вигляді всіх об'єднаних підприємців з оцифрованим продуктом, стане вагомим поштовхом у переходу на цифрову економіку та нову саморегулюючу соціально-економічну модель об'єднаних спільних підприємств, де кожен працівник отримує частину підсумкового прибутку та фактично стає співвласником підприємства, на якому працює.

В умовах світової глобалізації та інформатизації суспільства, нова цифрова економіка має відзначатися саморегулюючою сутністю з мінімальним втручанням держави у її розвиток. В такій системі державні органи мають виконувати захистну функцію - забезпечення соціальними гарантіями та пільгами незахищеної верстви населення.

У довгостроковій перспективі в середовищі смарт-контрактів, автономних угод, які можуть привести до виконання самі себе, як тільки

заздалегідь визначені умови будуть виконані, де можливо автоматизувати практично будь-які бізнес-процеси для управління кожною розподіленою автономною організацією (DAO), не тільки всі компанії зможуть працювати автоматизованим способом, але також може бути автоматизована форма управління (автономний уряд) і деякі інші аспекти життя суспільства.

До основних причин розвитку українського фріланс ринку можна віднести: незадоволеність теперішніми умовами праці та обмеженістю можливостей реалізації свого потенціалу, складність пошуку традиційної роботи, бажання отримати досвід в бажаній сфері або перетворити хоббі на основну роботу, вільний графік та можливість самостійно організувати свою роботу, що відкриває можливості для незалежності. Цифрова робота стала популярною також завдяки технологічним досягненням: легший доступ до інтернету по всій країні та поява цифрових платформ, що пропонують роботу; Україна - країна з високоосвіченою робочою силою з достатніми ІТ і мовними навичками, низькими стандартами життя; високим рівнем безробіття та невідповідністю навичок наявним пропозиціям роботи.

Цифрові технології, послуги та системи є надзвичайно важливими для соціального розвитку. Вони можуть забезпечити зростання і створення нових робочих місць в усіх галузях економіки, починаючи з найменших традиційних підприємств і закінчуючи новітніми високотехнологічними виробництвами, що з'являються сьогодні.

В умовах трансформації цифрової економіки і масової автоматизації, поширення використання аутсорс послуг держава має бути зацікавлена створити умови для розвитку фрілансу, оскільки саме фрілансери створюють нові товари та надають важливі послуги, використовуючи ІКТ, а розвиток фрілансу як повноцінної форми підприємництва позитивно впливає на валовий національний продукт (ВНП) України, знижує рівень безробіття та приносить дохід у бюджет. Через підвищення значущості інтелектуальної праці та значного збільшення інтересу до виду зайнятості фріланс, одним з ключових сфер розвитку має бути ринок праці, адже ключову роль в

успішності наукових відкриттів, виникненню креативних ідей відіграє інтелектуальний ресурс та людський потенціал.

Розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 -2020 роки передбачає здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначає критичні сфери та проекти цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій.

Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку.

Цифровий розвиток передбачає виконання комплексу завдань, що позитивно вплинуть на економіку, бізнес, суспільство та життєдіяльність країни в цілому.

Основними цілями цифрового розвитку є:

- прискорення економічного зростання та залучення інвестицій;
- трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні;

- технологічна та цифрова модернізація промисловості та створення високотехнологічних виробництв;
- доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу;
- реалізація людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва.

Сектори економіки, що використовують цифрові технології, зростають швидше, дешевше та якісніше. Сфери життєдіяльності, зокрема освіта, медицина, транспорт, що модернізуються завдяки цифровим технологіям, стають набагато ефективніші та створюють нову цінність та якість.

Цифровізацію варто розглядати як інструмент, а не як самоціль. За системного державного підходу цифрові технології стимулюватимуть створення робочих місць, підвищення продуктивності, темпів економічного зростання та якості життя громадян України.

Цифровізація потребує нових форм партнерства і співробітництва різних сфер економіки та суспільства. Так, у «Цифровій адженді України» та Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України сформульовано основні принципи цифровізації. Дотримання цих принципів є визначальним для створення й реалізації переваг, що їх надають цифрові технології, та користування цими перевагами.

Основними завданнями держави на шляху до цифровізації країни є корегування вад ринкових механізмів, подолання інституційних та законодавчих бар'єрів, започаткування проєктів цифрових трансформацій національного рівня та залучення відповідних інвестицій, стимулювання розвитку цифрових інфраструктур.

Завдяки швидкому технологічному прогресу Цифрова трансформація стала сильною конкурентною перевагою для багатьох компаній, які прагнуть до успіху, зростання та масштабування.

Але хоча цифрова трансформація в глобальному масштабі вже почалася, пандемія змусила прискорити процес неймовірно швидкими темпами.

COVID-19 повністю змінив звичний світ - від повсякденного життя людей до бізнес середовища, і змусив людство шукати колишній нормальний світ у віртуальній реальності.

Люди почали йти в онлайн, зв'язуючись один з одним через відстані і часові пояси: через соціальні мережі, дзвінки через Zoom або FaceTime, або просто по електронній пошті.

Компанії почали посилювати взаємодію зі своїми постійними клієнтами за рахунок індивідуального підходу через соціальні мережі та онлайн-спілкування.

І, нарешті, багато компаній почали замислюватися про нові способи залишатися на плаву під час кризи, одночасно піклуючись про своїх співробітників - і це передбачає швидкий перехід до віддаленої роботи, цілодобової взаємодії в режимі онлайн і повну оцифровку роботи з великими даними для оптимізації внутрішніх процесів.

Вже кілька років цифрова трансформація входить до порядку денного багатьох організацій. Пандемія нового коронавірусу не тільки підкреслила переваги успішної цифрової трансформації, а також важливість використання технологій для супроводу бізнесу, але і стала найвагомішим драйвером до зміни багатьох бізнесів.

Більш гнучкі і здатні до змін компанії швидше за всіх адаптувалися до нової реальності - карантину, обмежень на подорожі, закриття оффлайн-магазинів, роботи з дому. Все це показує, як важливо трансформувати бізнес, щоб успішно працювати в нестабільні часи і знаходити можливості для зростання в кризу.

Через коронавірус бізнес стикається з безліччю складнощів: забезпечення інформаційної безпеки віддалених користувачів, масовий перехід на роботу з дому, захист від інфекції тих співробітників, яким необхідно пересуватися по місту. Але не кожній компанії доводиться боротися за виживання. Без сумніву, передбачити такий розвиток подій компанії не змогли, не кажучи вже про те, щоб заздалегідь скласти план дій.

У компаній, які найкраще справляються з кризою або навіть знаходять точки зростання, є щось спільне. По-перше, вони вже займаються створенням гнучкої цифрової платформи. По-друге, вони впроваджують гнучкі методології. По-третє, вони створюють команди розробки, які досконально знають галузь і можуть оперативно перебудуватися в безпрецедентній ситуації.

В основі успішної цифрової трансформації лежать довгострокові інвестиції в правильні технології та співпраця з правильним технологічним партнером, який допоможе досягти гнучкості, необхідної для успішної роботи в нестабільному світі.

Аргументи на користь цифрової трансформації ніколи не були більш актуальними, ніж зараз. Одним з наслідків пандемії буде перегляд пріоритетів, коли бізнес відновиться після карантину. Багато компаній задумуються про те, коли і як проводити цифрову трансформацію, а не про те, чи потрібно це робити.

Цифрова трансформація не допоможе бізнесу передбачити наступну епідемію. Однак вона забезпечить гнучкість і рухливість, які дозволять впоратися з ним. Що б не готувало майбутнє, у виграші залишаться ті компанії, які швидше і краще відреагують на наступний глобальний виклик і зможуть реалізувати «план Б» без зупинок тієї частини бізнесу, яка продовжує працювати. Зробити це допоможуть оптимально підходящі компанії технології, кваліфіковані співробітники і команда розробки, яка розуміє галузь, для якої створює рішення.

Цифрові технології стали базою для створення нових продуктів, цінностей, властивостей та, відповідно, основою отримання конкурентних переваг на більшості ринків.

Цифровізація дала невеликим компаніям та проектним командам можливість створювати нові продукти та швидко виводити їх на ринок нарівні з присутніми там великими компаніями. Це призвело до початку зміщення «центрів інновацій» з великих компаній до малих (стартапів тощо).

Цифрова трансформація зумовлює появу нових унікальних систем і процесів, що складають їх нову ціннісну сутність (наприклад, Uber, Airbnb, цифровий банкінг тощо).

Трансформації у промисловості відбуваються згідно з концепцією «Індустрія 4.0» та з появою кібервиробництв, кіберсистем та кібермашин. З 2011 року «Індустрія 4.0» означає всебічну діджиталізацію промислового виробництва. Термін «Індустрія 4.0» описує 4-ту промислову революцію: інтелектуальні та цифрові мережеві системи (машини та обладнання, приєднані до мережі) [6].

Індустрія 4.0 у сучасних умовах дає змогу збирати та аналізувати дані швидше та ефективніше, забезпечуючи при цьому виробництво якісніших товарів за нижчих витрат. Це, своєю чергою, дає змогу підвищити продуктивність виробництва, сприяє зростанню промисловості та змінює профіль робочої сили, внаслідок чого посилюється конкурентоспроможність підприємств та країн. Можна виділити три основні драйвери, що свідчать про доцільність переходу до Індустрії 4.0:

- 1 Можливість інтегрувати та краще керувати горизонтальними та вертикальними ланцюгами вартості.
- 2 Цифрові технології та взаємозв'язок товарів та послуг (Інтернет речей/послуг).
- 3 Нові цифрові бізнес-моделі, що пропонують значну додану цінність для споживачів на основі індивідуальних рішень.

Як показує світовий досвід, Індустрія 4.0 стимулює розвиток нових технологій виробництва, що значно впливають на глобальні виробничі системи.

Найбільш підготовленими до Четвертої промислової революції виявилися «провідні країни», тобто країни, які мають сильний поточний стан структури виробництва та є підготовленими до майбутнього. Іншими словами, лише 25 країн світу готові вступити до Індустрії 4.0 та використати всі її переваги. Це Австрія, Бельгія, Канада, Китай, Чеська Республіка, Данія,

Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Південна Корея, Малайзія, Нідерланди, Польща, Сінгапур, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Великобританія та США.

Україна належить до країн, що зароджуються, тобто до країн, які мають слабкі поточні позиції щодо структури виробництва та у яких відсутній потенціал подальшого розвитку.

Узагальнена таблиця з профілями деяких провідних країн та України подана нижче.

Таблиця 3.1 – Рівень готовності країн до потенційних можливостей та викликів Індустрії 4.0 [7]

Країна	Компонент (оцінювання здійснюється за 10-бальною шкалою)							
	Структура виробництва		Драйвер виробництва					
	Комплексність	Масштаб	Технології та інновації	Людський капітал	Глобальна торгівля та інвестиції	Інституційна структура	Сталі ресурси	Попит
Німеччина	9.4	7.6	7.2	7.5	7.3	8.2	7.8	7.5
США	8.6	6.6	8.5	7.9	7.7	8.6	6.7	8.5
Великобританія	8.6	4.7	8.0	7.5	8.3	8.2	7.4	7.1
Китай	7.1	10.0	5.7	5.6	7.2	4.9	5.5	7.9
Південна Корея	9.0	8.7	6.6	5.9	6.8	6.9	6.5	6.4
Японія	10.0	7.5	6.6	6.0	6.2	7.8	6.7	7.8
Україна	6.0	3.9	3.5	5.8	5.1	3.4	4.6	4.5

Індустрія 4.0 спрямована на забезпечення взаємодії всіх учасників ланцюга вартості за одночасної єдності та спорідненості їх усіх за рахунок єдиної світової мережі - Індустріального Інтернету (Інтернету речей на промисловому рівні). Індустрія 4.0 спрямована на забезпечення взаємодії всіх учасників ланцюга вартості за одночасної єдності та спорідненості їх усіх за рахунок єдиної світової мережі - Індустріального Інтернету (Інтернету речей на промисловому рівні).

Індустрія 4.0 сприяє зародженню нових технологій, зокрема таких, як штучний інтелект і робототехніка, Інтернет речей, віртуальна та доповнена реальність, адитивні технології, блокчейн та технологія обліку, біотехнології та ін.

Саме кіберзагрози і пов'язані з ними ризики є нині основною перешкодою і на шляху поширення чи не найважливішого компоненту Індустрії 4.0. оскільки виробники нерідко заощаджують на безпекових компонентах в IoT (інтернету речей) пристроях, що надає широкі можливості для несанкціонованого доступу до них. Очікується, що технології, базовані на штучному інтелекті, надалі стануть ще більш поширеним та небезпечним трендом в організації кібератак.

3.2 Механізми розбудови креативної економіки в контексті міжнародного досвіду

Сучасний етап розвитку економіки ґрунтується на високому рівні знань, інтелектуальному потенціалі, інноваціях, впровадженні новітніх досягнень науки. Рушійною силою такого розвитку визнається потенціал людини, його креативність. стандартом успішності країни замість кількісних показників визнаються показники якості життя і умови розвитку потенціалу людини. Відповідно, в економічній системі перевага віддається тій економічній діяльності, яка пов'язана з використанням знань, навичок і природних здібностей. Все зазначене характеризує людський капітал.

На сьогодні досить ґрунтовно вивчена креативна підприємницька діяльність, безпосередньо пов'язана з креативною індустрією. Однак у сучасному етапі розвитку економіки недоцільно розглядати креативне підприємництво тільки з цього боку. Характеристика креативності підприємництва повинна бути більш багатогранною. Серед значної кількості теорій постіндустріального суспільства на сьогоднішній день концепція креативної економіки є найбільш поширеною. Натомість, взаємозв'язок креативного підприємництва з розвитком креативної економіки, обґрунтування його рушійної сили в конкурентній боротьбі в цій новій економічній системі ще потребують вивчення.

З середини минулого століття термін «креативність» з'явився в дослідженнях економічних систем різного рівня. Однак креативність асоціювалася тільки з оригінальністю і нестандартністю. На сучасному ж етапі розвитку економіки інтелектуальний капітал вже виступає як один з найважливіших економічних ресурсів, причому, найчастіше його ставлять на більш високий щабель, ніж природні ресурси. У той же час креативність стає одним з основних важелів економічного розвитку. Підприємництво створює основу для розкриття сутності креативності, адже процес творчості в сфері підприємництва пов'язаний з постійною динамікою і зміною цілей діяльності, пошуком оптимальних варіантів їх досягнення. У підприємця на перший план виходять такі якості як креативність, здатність до інновацій, високий рівень адаптації до змін, вміння швидко приймати рішення тощо. Тобто приходить усвідомлення того, що саме людина стає фактором економічного зростання.

Креативна діяльність підприємництва спрямована на підвищення конкурентоспроможності та якості обслуговування споживачів за рахунок освоєння нових товарів (послуг) і бізнес-процесів, максимізації можливостей та миттєвої реакції на зміну ситуації на ринковому полі. Така реакція креативного підприємництва на ринкові події може створити ефективне підґрунтя для розвитку креативної економіки.

Ще недавно говорилося про економіку як про економіку знань, економіку інформаційної, сьогодні ж мова йде про економіку креативну, що використовує досягнення економіки знань і заснованої насамперед на матеріалізації нових ідей і задумів. Креативна економіка - це економіка творчого сектора, до якого відносяться в основному процеси, що відбуваються в сфері послуг, проте результати діяльності в цій сфері можна виявити практично у всіх областях економіки. Вона спирається на високу питому вагу креативного класу, який вважається мотором інновацій та нових підходів як у сфері науково-дослідної діяльності, так і в галузі бізнесу, мистецтва, культури або дизайну.

Одними з перших, хто у своїх роботах торкнувся теми креативної економіки, були Дж. Хоукінс (Howkins, 2001) і Р. Флорида (Florida, 2002). Вони звернули увагу на внесок у розвиток економіки вчених, артистів, талановитих людей, що володіють творчим мисленням і здатністю генерувати оригінальні, нетрадиційні ідеї, вони створюють найвищу додану вартість у розвинених економіках. Характеристику креативної та культурної галузі та її впливу на зростання національної економіки можна знайти у новітніх публікаціях відомого економіста Дж. Поттса.

Креативна економіка базується на потенціалі необмеженого джерела, яким є інтелектуальний капітал. Інтелектуально-креативні можливості людини є невичерпним ресурсом, який надає зростаючий вплив на економічний процес.

Ця нова парадигма, заснована на необмеженості ресурсів, творчому потенціалі людини, спростовує теорію рідкості економічних благ. Згадаймо величезний успіх компанії E-bay - в короткі терміни вона стала однією з найбагатших компаній в світі, причому фундаментом її успіху не були ні збільшення кількості і якості людської праці і капіталу, ні придбання нових технологій. Мова в даному випадку йшла про щось принципово новому. До людських ресурсів був доданий капітал, причому за основу були взяті вже існуючі технології (використаний всього лише факт їх існування, про будь-які

інвестиції в нові технології не було й мови). І все-таки найважливішим фактором успіху компанії була креативна ідея одного з її творців.

Перехід до креативної економіки в постіндустріальному світі став адекватною відповіддю на виклики світової економічної кризи. Якщо в традиційному типі економіки джерелом доходів було переважно сільське господарство, в індустріальному – промислове виробництво, то в постіндустріальному – виробництво інтелектуального продукту, ресурс для якого є необмеженим, і тому кризові явища лише активізують сплеск креативності, що спрямована на пошук шляхів (методів, технологій, інструментів) виходу на траєкторію сталого розвитку. Першими крок до такого переходу зробили розвинені західні держави, починаючи з Великобританії. У Європі загалом локомотивом перетворень виступила держава на всіх рівнях, від Євросоюзу до місцевих адміністрацій, через спеціально створювані агентства, які виконують роль посередників між владою, суспільством, бізнесом, наукою і творчими людьми. За останній час термін «креативна економіка» завдяки намаганням представників різних видів діяльності виходить за межі академічних обговорень і все більше набуває прикладного характеру та входить до актуальних питань, що постійно перебувають в центрі уваги на політичному рівні.

Для статистичного обліку креативної економіки прийнято виділяти кілька рівнів креативності відповідних індустрій. Як згадувалося раніше, зразком вважається класифікація Д. Тросбі [2], який розподілив креативні індустрії на чотири підгрупи: індустрії, пов'язані з культурним самовираженням (література, музика, виконавські і візуальні мистецтва); інші креативні індустрії (кіноіндустрія, галерейний бізнес, фотографія); суміжні галузі (реклама, архітектура, дизайн, мода); креативні індустрії в ширшому сенсі (роботи зі збереження культурної спадщини, видавнича справа, телебачення і радіо, звукозаписна індустрія, комп'ютерні ігри).

Згідно з методологією офіційної статистики, групи творчих (креативних) видів діяльності за чотирма цифрами стандартних кодів

професійної класифікації 2010 (SOC) Department for Culture, Media & Sport
Великобританії включають (табл.):

Таблиця 3.2 – Групи креативних занять:

Групи креативних занять	SOC (2010)	Пояснення
Реклама та маркетинг	1132	Директори з маркетингу і продажів
	1134	Директори з реклами та зв'язків з Громадськістю
	2472	Спеціалісти зі зв'язків з громадськістю
	2473	Менеджери та креативні директори рекламних агенцій
	3543	Професіональні маркетологи
Архітектура	2431	Архітектори
	2432	Спеціалісти з містобудування
	2435	Дипломовані архітектори-технологи
	3121	Фахівці з архітектури та містобудування
Ремесла	5211	Ковалі та робочі по металу
	5411	Ткачі і в'язальники
	5441	Виробники, декоратори та оздоблювачі скла та кераміки
	5442	Меблярі та інші висококваліфіковані столяри
	5449	Інші ремісники, не вказані в класифікації

Продовження таблиці 3.2

Дизайн: дизайн продукту, одягу та графічний дизайн	3421	Графічні дизайнери
	3422	Дизайнери продукту, одягу, інші дизайнери
Кіно, телебачення, відео, радіо та фотографія	3416	Арт-спеціалісти, -продюсери та – директори
	3417	Фотографи, оператори аудіовізуального і радіомовного обладнання
ІТ, програмне і комп'ютерне обслуговування	1136	Директори з інформаційних технологій і телекомунікації
	2135	ІТбізнес-аналітики, архітектори та системні Дизайнери
	2136	Програмісти і фахівці з розробки програмного забезпечення
	2137	Веб-дизайнери та спеціалісти з веб-програмування
Видавництво	2147	Журналісти, редактори газет і періодичних видань
	3412	Автори, письменники та перекладачі

Продовження Таблиці 3.2

Музеї, галереї та бібліотеки	2451	Бібліотекарі
	2452	Архіваріуси та доглядачі
Музика, виступи і візуальне мистецтво	3411	Артисти
	3413	Актори, естрадні артисти та ведучі програм
	3414	Танцівники та хореографи
	3415	Музиканти

Загальнополітичну лінію в забезпеченні глобального розвитку креативної економіки здійснює Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), пріоритетними напрямками роботи якої є:

- а) забезпечення центральної ролі культури в економіці;
- б) надання послуг підтримки у сфері захисту культурних цінностей, таких як культурна різноманітність у їх реалізації;
- в) надання адресної технічної допомоги для підвищення ефективності політики у сфері культури.

ЮНЕСКО допомагає також розробляти нормативноправові та нормативно-методологічні основи для міжнародних угод і міжнародних конвенцій з різних питань культури. Сутність політики у сфері креативної економіки полягає в тому, аби налагодити взаємозв'язки між культурою, ринками, суспільством і торгівлею.

Згідно з визначенням ЮНЕСКО, креативні індустрії - це галузі економіки, які поєднують у собі створення, виробництво і комерціалізацію творчого / креативного змісту нематеріального і культурного характеру [9]. Зокрема, до об'єктів креативної економіки належать великі комерційні підприємства, справжні індустрії (телебачення, видавництва,

кіновиробництво, звукозапис, Інтернет); малі і середні творчі підприємства, які групуються довкола великих компаній або довкола туристичної індустрії і збираються у творчі кластери: недержавні некомерційні підприємства, що належать до творчого сектору (кінотеатри, парки розваг, організатори свят, галеристи) суб'єкти підприємництва, що займаються освоєнням культурних просторів; державні і муніципальні організації культури (концертні організації, парки, кінотеатри) та інше. ЮНЕСКО використовує багатоступеневу класифікацію креативних індустрій, виділяючи серед них «кореневі», тобто ті, які безпосередньо виробляють творчий продукт, і кілька рівнів «супутніх» галузей, які більш-менш тісно пов'язані з першим рівнем і зайняті в основному допоміжною діяльністю, необхідною для виведення креативної продукції на ринок. Так, до першої категорії ЮНЕСКО відносить дизайн, кіноіндустрію, телебачення, видавничу справу, фотографію, галерейний бізнес, сценічні мистецтва, традиційні ремесла, фестивалі і т. ін. До другої групи належать виробництво музичних інструментів і звукозаписного устаткування, архітектура, реклама, виробництво друкарського устаткування, програмного забезпечення, аудіо- та відеоустаткування.

Дослідження показують, що важливою ознакою будь-якої з наведених класифікацій слід визнати наявність інтелектуальної власності, що має важливе значення при введенні статистичних показників оцінки розвитку креативних індустрій. При цьому варто відзначити, що довкола креативних індустрій можуть розташовуватися традиційні галузі економіки, представники яких беруть участь у реалізації політики перших. Це веде до створення інноваційних і нестандартних рішень. Серед таких галузей особливо варто відзначити сектор громадського харчування, де з'являються нові формати кафе і ресторанів, вулична торгівля напоями і т. ін. Також це можуть бути спортивна сфера, логістика і деякі інші послуги. Розвиток креативних індустрій дає можливість удосконалюватися суміжним галузям, а

це створення нових робочих місць, збільшення податкових відрахувань до бюджетів тощо [10].

Значна увага до креативної економіки була помічена на тлі глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., яка поставила перед світовою спільнотою нові виклики, пов'язані з пошуком новітніх шляхів розвитку суспільства. Саме в цей період Організація об'єднаних націй (ООН) ініціювала формування глобальних доповідей «Креативна економіка» (Creative Economy Report). Доповіді ООН, присвячені розвитку креативної економіки по всьому світу, окрім основних концепцій і визначень креативних індустрій, вміщують величезну базу статистики і рекомендацій для органів виконавчої влади з питань розвитку творчих галузей економіки. Також основна увага приділяється конкретним факторам зміцнення міжнародної співпраці у сфері креативної економіки і, зокрема, вкладу системи Організації Об'єднаних Націй, що діє згідно з принципом «Єдина Організація Об'єднаних Націй - єдиний голос».

Загалом аналіз документів міжнародних і урядових організацій з проблемних питань модернізації культурної політики та посилення її ролі у формуванні креативної економіки в сучасному світі дозволяє зробити висновок щодо цілеспрямованої активізації розвитку креативних індустрій як основи стабільного і динамічного розквіту культури. Так, питання культури та розвитку креативних індустрій були покладені в основу державної програми розвитку багатьох країн світу. Зокрема, у 2005 році Комісією Сполученого Королівства Африки акцентовано увагу на можливій небезпеці, яку спричинить відсутність уваги до культури при розробці державної політики. У 2007 році Європейською комісією оголошено рішення про прийняття стратегії економічного зростання, в основі якого покладено питання про роль культури та міжкультурного діалогу. Згідно зі статистичними даними ЄС, у 2003 р. культурний і творчий сектор в європейському масштабі виробив продукції на суму понад 654 млрд євро. Це, відповідно, склало 2,6% ВВП ЄС. При цьому частка текстильної

промисловості у ВВП складала 0,5%, а харчова промисловість разом з виробництвом тютюну і напоїв – 1,9 %. Окрім того, загальне зростання сектору у 1999-2003 рр. перевищило 19,7%, що було на 12,3% вище, ніж зростання загальної економіки. За станом на 2004 р. у секторі було зайнято 5,8 млн осіб, що складало 3,1% від загальної зайнятості. Результати становлення та розвитку креативної економіки постійно аналізуються світовими міжнародними організаціями. Зокрема, у доповіді ООН за 2010 рік «Креативна економіка», де були представлені кризові показники за 2008-2009 рр., зазначається, що обсяг торгівлі у сфері креативної економіки зріс на 12% під час кризи, у той час як обсяг світової торгівлі в інших сферах скоротився. А у період між 2002 і 2011 рр. експорт креативної продукції в країнах, що розвиваються, наблизився до 12,1% щорічного приросту. Креативна економіка як генератор робочих місць виконує важливу функцію в досягненні загального добробуту суспільства, стимулює самоповагу в окремих індивідів і сприяє поліпшенню якості життя загалом.

Програмні заходи в галузі креативної економіки застосовуються також для формування міської політики і прискорення соціально-економічного зростання за допомогою культурних і креативних заходів. Все більша кількість креативних міст ставлять за мету розвиток культурного і соціального життя, а також стимулювання туризму в якості інструменту залучення креативного класу і креативних підприємців. Так, столиця Фінляндії Гельсінкі була проголошена світовою столицею дизайну в 2012 році (надання цього звання було обумовлено здійсненням проектів, які ілюструють, що дизайн є невід'ємною складовою повсякденного життя та інструментом заохочення соціального, культурного й економічного розвитку). Уряд і муніципалітети звертають пильну увагу на питання дизайну, інновацій і послуг у культурній сфері, у яких задіяні приватні компанії і державні служби. В Австралії креативна економіка допомогла втілити ідеї в реальний економічний розвиток: у країні створено понад 150 000 креативних підприємств, з яких 90% - МСП. Створені нові структури,

такі як Інноваційний центр креативних індустрій, який сприяє розвитку цього сектору завдяки розробці бізнес-стратегій і наданню допомоги в залученні інвестицій та новітніх технологій. Важливу роль відіграють цифрові системи, які пов'язують технології і креативність за допомогою навчання та інновацій у сфері бізнесу. Вкрай важливу роль у розвитку креативної економіки відіграє внутрішньорегіональна і міжрегіональна співпраця.

Ці та інші приклади обґрунтовано доводять, що креативна економіка стає реальним варіантом розвитку, оскільки вона започатковується на ідеях, знаннях, навичках і здібностях, що дозволяють скористатися новими можливостями. Зараз є свідчення того, що креативна економіка забезпечує країнам, що розвиваються, значні можливості для якісного стрибка і диверсифікації економіки, а також ефективнішого використання цього швидкозростаючого сектору світової економіки, започаткованого на знаннях. Так, у Бразилії уряд у 2011 році створив Секретаріат з питань креативної економіки в межах Міністерства культури. Його мета полягає в розробці, здійсненні і моніторингу державної політики місцевого і регіонального розвитку, у якій пріоритетна увага приділяється підтримці і стимулюванню професійних і креативних мікро- і малих підприємств у Бразилії. Завдання Секретаріату полягає в тому, щоб зробити культуру інструментом стратегічного розвитку. Він налагоджує зв'язки з університетами, місцевими і регіональними дослідницькими інститутами та фондами задля обміну інформацією, знаннями і досвідом у сфері креативної економіки на місцевому, регіональному і національному рівнях.

Отже, креативна економіка відкриває стійкіші, інклюзивні і екологічно виправдані шляхи для розвитку. Уряди багатьох країн відіграють роль каталізаторів, приймаючи заходи політики, норми регулювання і створюючи інститути, необхідні для зміцнення креативної економіки своїх країн. Ретроспектива показує, що основне і головне завдання створення перших програм управління креативною індустрією (Великобританія, країни Скандинавії, Австрія, Німеччина, ООН, ЄС) полягало у стимулюванні

інтеграції між сферами економіки і культури. У такий спосіб політики прагнуть вирішити низку актуальних проблем: максимально використовувати культурний капітал у виробництві економічних благ; стимулювати економічне зростання; прискорити темпи соціалізації і реалізації креативних осіб; знайти альтернативні кошти, окрім Державного бюджету, для фінансування сфери культури; створити нові робочі місця; модернізувати технології виробництва й освіти; знайти нові драйвери інноваційного розвитку; збільшити різноманітність культурного капіталу, що відтворюється за допомогою креативних індустрій; привернути увагу до власної політики і продукції на світовій арені, використовуючи і рекламуючи бренд «креативна індустрія». Проте слід зазначити й ті суттєві проблеми, які фіксуються в нових програмах. Серед них слід виділити:

- 1) обмеженість підтримки довготривалих і ризикованих в економічному плані проектів (здебільшого у культурній сфері такі проекти потребують державного фінансування);
- 2) тиск нової політики за допомогою економічних засобів на креативних осіб, що проявляється в прагненні знайти і підготувати кадри для наявних інститутів, а не модернізувати інфраструктуру інститутів з врахуванням особливостей концентрації креативних осіб у соціальному просторі;
- 3) тотальна комерціалізація культурної сфери має ризик перетворити розвиток «мистецтва ради самого мистецтва» і «науки ради самої науки» в дорогу розкіш;
- 4) стирання кордонів між елітарною і масовою культурами може розглядатися як істотна проблема, оскільки відсутність цього кордону відбивається у спробі перегляду оцінок якості культурної продукції.

Розвиток креативної економіки пов'язаний з певними умовами.

Вимоги, яких необхідно дотримуватися для розвитку креативного сектора, можна класифікувати за трьома основними областями. Вони визначають, що є найбільш суттєвим для суспільства, яке бачить у розвитку

креативної економіки інструмент економічного зростання. Йдеться про споживачів, трудових ресурсах і просторі (мікрокліматі).

Передумовою зростання вкладу креативного сектора економіки в виробництво ВВП є рівень інтелекту та фінансової забезпеченості споживачів, здібності і рівень професійної підготовки робочої сили, а також розвинене економічний і технологічний простір, відкритий для нових оригінальних рішень і володіє розвинутою інституційною базою.

Простір, в якому відбувається динамічний розвиток креативного сектора, відрізняється високим рівнем економічного розвитку, коли у більшій частини населення не виникає проблем у задоволенні своїх основних потреб, а надлишок фінансових коштів витрачається на придбання продуктів креативного сектора (відвідування концертів, кіно, театру, придбання предметів мистецтва, інтер'єру тощо).

Для розвитку креативної економіки важливий характер споживача, якому призначена кінцева продукція. Тут існують дві основні умови: наявність широких верств щодо забезпеченого населення і високий рівень інтелектуального розвитку споживача. Це означає, що слід прагнути до такого суспільства, яке складається з багатих і освічених людей.

Продукція креативної економіки не є предметом першої необхідності. Споживач спочатку витрачає частину зароблених ним коштів на задоволення таких основних життєвих потреб, як продукти харчування, житло, одяг. Продукція таких креативних галузей, як, наприклад, кінофільми, театральні постановки, комп'ютерні ігри, музика, буде користуватися попитом у споживачів, у яких є достатньо коштів на задоволення основних потреб. Саме на ці верстви населення спрямований і масований удар рекламної індустрії, оскільки тут йде жорстка боротьба за значну частину доходів платоспроможного населення.

Наступною неодмінною умовою формування креативної економіки є рівень освіти споживачів. Необхідно, щоб споживач володів розвиненим

культурно-естетичним смаком, а також високим рівнем загальної споживчої культури.

Розвиток креативного сектора вимагає, щоб його споживач мав здатність до естетичного сприйняття, щоб він приділяв увагу в першу чергу не тільки корисності і функціональності, але і естетичній стороні пропонованої продукції. Важливим є інтерес споживача до культурних цінностей, кіно, театру, музики. Популярні представники даних областей культурного сектора є пропагандистами креативної економіки.

Нарівні з культурною освітою споживача важливий рівень його споживчої культури, здатність користуватися складними в технічному плані виробами. Необхідно володіти на споживчому рівні такими інформаційними та комунікаційними технологіями, як, наприклад, здатність завантажити з Інтернету нові музичні твори, замовити зацікавив товар за допомогою інтернету, запустити комп'ютерні ігри або включити DVD-рекордер.

Креативна економіка може розвиватися тільки там, де існують певні умови. Креативна економіка поводиться зовсім інакше, ніж виробничий сектор. Крім того, вона пред'являє зовсім інші вимоги і до географічного місця розташування її «підприємств». Креативна економіка формується не там, де існує дешева робоча сила, А насамперед там, де сконцентровані творчі голови і є багатий споживач.

Передумовами зростання питомої ваги креативної економіки у ВВП є освіта і високий рівень доходів споживачів, здібності і професійна підготовка зайнятих в креативному секторі, а також відкритий новим ідеям робочий простір, що відрізняється високим економічним і технологічним рівнем з розвиненою інституційною базою.

Відсталі регіони стикаються в цьому плані з масою проблем, оскільки їх економіка не відповідає умовам, необхідним для формування креативної галузі: у них відсутня достатня маса багатих споживачів, немає фінансових коштів для підтримки розвитку сфери культури, діяльності аматорських

товариств, надання субсидій. Економіка цих країн знаходиться на низькому технологічному рівні.

Розвиток креативної економіки засноване на новому феномені - на необмежених ресурсах економічного зростання, на здатності людини до творчості. Креативність, що виявляється в генеруванні нових ідей, що піддаються реалізації і подальшої комерціалізації, здатна розширити виробництво без залучення додаткової праці і капіталу. Дане явище сприяє зростанню доданої вартості і є головним двигуном економічного розвитку в розвинених економіках. Воно засноване на передумові необмеженості творчих ресурсів, інтелектуально-креативного капіталу. Оволодіння цими ресурсами може призвести до широкомасштабних змін, причому не тільки в економічній теорії, заснованій на законі обмеженості ресурсів і факторів виробництва.

У зв'язку з прискореним темпом розвитку креативних областей і концентрацією творчого сектора і креативного класу в креативних містах, а також все зростаючою прірвою в доходах креативних фахівців і представників інших галузей нерівність між розвиненими економіками і рештою світу буде неухильно зростати. Центри творчості в усьому світі будуть розвиватися на шкоду бідним державам і регіонам.

Економічно відсталим державам необхідно спрямувати свої зусилля на пошук нових інструментів розвитку народногосподарської та регіональної політики і шукати можливості витягувати кошти з розвитку креативної економіки і в найбідніших регіонах. Їм належить створити умови для розвитку креативної економіки в інших місцях і надалі підготувати ґрунт для інших регіонів таким чином, щоб частина доходів, отриманих в місцях зосередження креативного виробництва, була використана на місці.

Цим державам слід розробити новий державний підхід до пошуку капіталу для нових інвестицій та створення нових робочих місць. Створити тільки одні підприємницькі та промислові парки буде недостатньо, велика частина креативних галузей в регіоні не осяде. Виникає нова, що

відрізняється від сучасної, ситуація. Умови, необхідні для розвитку, наприклад, автомобільної промисловості, відрізняються від вимог, що пред'являються креативним сектором.

3.3 Цифрова трансформація як імператив розвитку середнього та малого бізнесу

Поширення COVID-19 припало на активну фазу процесу цифровізації, мимоволі ставши тригером прискорення реалізації накопиченого потенціалу використання цифрових технологій, а також ініціювання нових рішень для боротьби з ним і його руйнівними соціоекономічними наслідками. Поки COVID-19 все ще продовжує забирати людські життя і розхитувати світову економіку, уряди всіх країн терміново шукають нові інноваційні інструменти і задіють існуючі наукові розробки для позбавлення від вірусу і мінімізації втрат.

Багато країн, що зіткнулися з коронавірусом, поклалися на екстраполяцію класичних заходів по боротьбі з інфекцією, проте у випадку з COVID-19, чим глибше занурюючись в епіцентр пандемічної воронки, тим більш чітко розуміли, що в цій боротьбі без задіяння спектру існуючих і знаходяться в розробці цифрових технологій переможцем стати буде дуже складно.

У той же час, вплив COVID-19 можна вважати різноспрямованим: він не тільки спровокував прийняття і прискорення роботи над низкою проектів і рішень в області цифрової економіки, необхідних в контексті боротьби з поточною кризою і вплинув на зміну ряду вже намічених ініціатив, але і посприяв тому, що обговорення деяких було відкладено на більш пізній термін до настання більш стабільної соціально-економічної ситуації.

Проте, зростаючий попит на застосування цифрових «інструментів» сфокусував вектор цифрової трансформації на розвиток технологічних аспектів в галузях економіки, особливо глибоко зачіпають сектор життєво

необхідних послуг: онлайн-комунікації (особливо в частині інформування, контролю, відстеження), Охорона здоров'я, освіта, електронний уряд, обмін даними і широкопasmовий зв'язок, електронна торгівля, фінанси, захист персональних даних тощо.

Пандемія COVID-19 змінює глобальне ділове середовище, і ООН очікує, що світова економіка цього року постраждає через кризу на 1 трлн. дол. США.

Для цифрових лідерів це означає зміну пріоритетів компаній з кожною годиною і різке коливання станів секторів економіки. Подорожі та транспорт перебувають у кризі, в той час як супермаркети переживають швидке зростання.

Хоча здоров'я та безпека працівників залишаються головним пріоритетом, цифрові лідери також повинні ретельно враховувати безперервність, масштаб і розмах своїх цифрових операцій у цих нових, незнайомих торгових умовах. Оскільки зараз вони в основному зосереджені на збереженні бізнесу, інвестиції в проекти цифровізації неминуче будуть значно нижче їх списку пріоритетів.

Не применшуючи руйнівний вплив COVID-19, важливо не випускати з уваги можливості цифрового бізнесу, які з'являються прямо зараз. Хоча вони часто є відповіддю на короткострокові потреби, вони потенційно можуть стати довгостроковими зрушеннями в цифровому ландшафті, як тільки нинішня криза пройде. Ось чотири області технологій, які, будуть процвітати після епідемії.

1. Ініціативи в галузі охорони здоров'я з підтримкою даних будуть розширюватися

Оскільки споживачі тепер набагато більше уваги приділяють своєму здоров'ю, то тестування стає повсякденною справою, будь то тести COVID-19, санкціоновані лікувальними організаціями, або побажання клієнтів, які вирішили провести додаткове обстеження в приватних клініках на різні медичні показники.

При належному дотриманні конфіденційності отримане в результаті масове збільшення обсягу медичних даних дає можливість різним фахівцям з медицини та ІТ розробити корисні рішення, які допоможуть знизити ризик зараження, зняти тривогу населення, а також забезпечити людям впевненість у ці важкі часи.

2. Масштабовані цифрові бізнес-моделі почнуть замінювати операції, орієнтовані на продукти

Оскільки COVID-19 буде тиснути на глобальні ланцюжки поставок, компанії все більше почнуть нарощувати стійкість свого бізнесу, доповнюючи орієнтовані на продукти моделі масштабованими і стабільними цифровими альтернативами. Це може включати в себе диверсифікацію підприємств від їх основної пропозиції до продажу даних і ІІ-активів третім сторонам.

Такі супермаркети, як Walmart, вже продають POS-дані брендам, включаючи P&G і Unilever, які використовують їх для створення адекватного запасу продуктів на своїх складах і забезпечення доступності своїх товарів в магазинах в режимі реального часу.

Ми можемо очікувати, що цифрова економіка спільного використання ресурсів, яка в даний час включає такі приклади, як Combiworks (зіставляє попит і пропозицію виробничих потужностей) і Cargomatic (з'єднує вантажовідправників з місцевими далекобійниками), отримає додаткове прискорення в B2B-сегменті. Це пов'язано з тим, що знаходяться під постійним тиском компанії шукають розумні і швидкі способи скоротити витрати і монетизувати існуючі активи.

3. Електронна комерція випробує ренесанс

Через самоізоляцію споживачі, які зазвичай відвідують офлайн магазини, все частіше здійснюють покупки в Інтернеті, в результаті чого Електронна комерція бурхливо розвивається, особливо коли мова йде про консервах, макаронах, медичних і санітарних виробках.

Підйом в електронній комерції цілком може стати постійним, якщо люди як і раніше будуть остерігатися контактувати один з одним в реальному житті і все частіше замінювати відвідування магазинів онлайн-покупками.

Логістичні платформи вже переглядають свої концепції відповідно до нових ринкових умов, дозволяючи роздрібним торговцям швидко масштабувати доставку товарів додому. Ми можемо очікувати подібних нововведень і в майбутньому.

4. Швидко зростає інтерес до цифрових інструментів для спільної роботи і розваг

Оскільки компанії швидко - а в деяких випадках і на постійній основі - переходять до віддаленої роботи, ринок цифрових інструментів спільної роботи, таких як Microsoft Teams, Google Hangouts і Zoom, ймовірно, буде швидко зростати. Компанія Zoom вже зазнала 50%-ве зростання вартості своїх акцій з початку року.

Більше того, коли перебування всередині будинку стає нормою, замість відвідування концертів, музеїв та заходів споживачі шукають еквівалентні аргументи - та VR-враження, які можна безпечно насолоджуватися, сидячи на дивані. Разом з цим ми вже бачимо зростаючий попит на цифрові медіасервіси та розваги, включаючи соціальні медіа, ігри, новини, потокове відео та книги, оскільки люди прагнуть позбутися нудьги та заповнити час, раніше зайнятий подорожами та спілкуванням лицем до лица.

COVID-19 створює проблеми для різних секторів економіки, і важко дати узагальнені рекомендації, як перетворити кризу в можливість - наприклад, авіакомпанії і Туристичні фірми будуть боротися за те, щоб реінжинірувати свої бізнес-моделі досить швидко, щоб компенсувати величезний збиток, що наноситься їх бізнесу.

У секторах, які в меншій мірі порушені епідемією, бізнесу необхідно кардинально переосмислити, що створює цінність, що важливо прямо зараз і в майбутньому, і яку роль можуть грати цифрові інновації в створенні нових виробів і послуг.

Компанії, які орієнтовані на клієнта і примудряються швидко впроваджувати нові цифрові технології для вирішення проблем, створених новими умовами, найкраще адаптовані до використання будь-яких зароджуються можливостей.

Сьогодні для бізнесу дуже важливо створювати і підтримувати сильну і всепроникну цифрову культуру. Оскільки робота стає все більш віддаленою, стиль керівництва, менталітет, звички та способи роботи набувають більшого значення, ніж будь-коли.

Культивування довіри до людей, прозорості роботи, турботи про інших, а також безперервного навчання гарантуватиме, що у важкі часи фірми збережуть свої цифрові таланти, досягнуть успіху і продовжать процвітати.

Нарешті, компанії, які демонструють соціальну відповідальність та пропонують рішення проблем охорони здоров'я, матимуть перевагу перед своїми жадібними конкурентами, які прагнуть лише максимізувати свої прибутки та капіталізацію.

Хочеться вірити, що COVID-19 дасть початок новим, більш гнучким, більш стійким, більш добрим і більш людським способам ведення бізнесу, які дозволять компаніям протистояти широкому спектру загроз, як очікуваних, так і несподіваних, при цьому як і раніше піклуючись про співробітників і клієнтів.

В рамках обмежень на пересування і заходів соціального дистанціювання бізнес і споживачі активно освоюють цифрові рішення для продовження діяльності у віддаленому форматі. Цифровізація сприяє переходу в онлайн-середовище медицини, трудової діяльності, освіти, дозволяє здійснювати онлайн-покупки, отримувати більше даних про поширення вірусу і обмінюватися інформацією про дослідження. Розвиток зазначеного тренда говорить не тільки про назрілої потреби, а й про створену матеріальну базу для широкого використання цифрових технологій.

У порівнянні з ситуацією світової фінансової кризи 2008 р., за минулі 12 років кількість користувачів мережі Інтернет зросла з 1,6 до 4,1 млрд, а кількість використовуваних у світі смартфонів досягла 3,2 млрд. питома вага інтернет-користувачів серед світового населення за той же час виріс з 23% до 54%, кількість людей, що користуються сервісами інтернет-покупок, подвоїлося, а обсяг роздрібної торгівлі в мережі Інтернет виріс з 1 до 3,8 трлн дол. США.

У зв'язку з поширенням COVID-19 в світі все більше людей працює віддалено, використовуючи сервіси для відеоконференцій і месенджери. Збільшився попит на використання таких програм, як Microsoft Teams, Skype, Cisco's Webex і Zoom.

Використання онлайн-платформ стимулює розвиток хмарних технологій для зберігання та аналізу даних, підвищує попит на оренду таких сервісів від технологічних компаній (Amazon Web Services, Microsoft, Tencent і Alibaba).

Криза також сприяла переходу шкіл та університетів на дистанційний формат навчання. Цифрові інструменти та онлайн-тренінги дозволяють вчителям і викладачам залишатися на зв'язку з учнями.

Криза, викликана поширенням COVID-19, негативно вплинула на цифрові платформи переважно в сфері пересування і подорожей. До цієї групи можна віднести сервіси, пов'язані з перевезеннями (Uber, Lyft, Didi Chuxing), а також сервіси з оренди житла (Airbnb, Booking.com). даний тренд відображає загальний спад в галузях подорожей і туризму під час пандемії.

У той же час поширення COVID-19 призвело до збільшення обсягів електронних продажів. Наприклад, в США спостерігається зростання онлайн-продажів у сфері доставки їжі, кормів для домашніх тварин. Значне зростання торкнулося деяких позицій медичних товарів. За даними компанії Rasvue, спостерігається сплеск запитів, пов'язаних з покупкою антисептиків для рук і антибактеріального мила.

Агентство ЄС з питань кібербезпеки (англ. - European Union Agency for Cybersecurity) вважає, що зростання електронних продажів сприяє прискоренню цифрової трансформації підприємств, особливо середнього і малого бізнесу, вимушеного розширювати свою онлайн-присутність для того, щоб вижити в поточних умовах. Підприємства середнього та малого бізнесу складають 99% від числа всіх компаній в Європі. Хоча 77% таких підприємств мають власні веб-сайти, тільки 17% продають товари через Інтернет. У той же час близько 41% європейців стурбовано безпекою онлайн-платежів.

Зміни в поведінці суспільства, що відбулися під час поширення COVID-19, матимуть довгострокові наслідки. Багато організацій і користувачів більш активно використовуватимуть цифрові рішення, так як під час кризи вироблять до цього певну звичку.

Використання даних і цифрових платформ надає країнам додаткові можливості для подолання викликів розвитку. У той же час, незважаючи на швидке освоєння технологій, зберігаються значні цифрові розриви - істотні відмінності в швидкості впровадження та освоєння цифрових технологій. Криза, викликана COVID-19, продемонструвала існуюче розшарування як між країнами, так і всередині них.

В Україні на державному рівні визнається необхідність формування цифрової економіки та суспільства, а цифрові технології розглядаються в якості одного із ключових драйверів сталого розвитку. В той же час, розбудова цифрової економіки актуалізує багато питань державної регіональної політики, які необхідно не лише чітко ставити, але й потрібно системно вирішувати. Одним із таких питань є розуміння наслідків переходу на цифровий формат для політики, пов'язаної з такими сферами як: регіональний ринок праці (у тому числі потенційне створення і скорочення робочих місць), освіта і підвищення кваліфікації, управлінські інновації, галузевий (секторальний) розвиток, конкуренція, захист споживачів, оподаткування, торгівля, охорона довкілля і енергоефективність, а також

регулювання у сфері безпеки, недоторканості приватного життя і захисту даних. Все більшої уваги заслуговує феномен просторових відмінностей («цифрова» нерівність, «цифровий» розрив і т.і.), що входить до пріоритетів розв'язання гострих проблем нерівномірного розвитку міст і регіонів.

Проте на практиці питання щодо обґрунтування передумов й необхідності впровадження концепції цифрової трансформації (цифровізації) регіонів України залишаються недостатньо опрацьованими.

Малий та середній бізнес складає 99% у структурі українського підприємництва. Такі дані наводить Центр економічної стратегії. Саме ці підприємці переживають кризу, пов'язану з карантинном, особливо відчутно. Спілка українських підприємців (СУП) на початку карантину провела опитування підприємців у різних регіонах країни за підтримки асоціацій, що приєдналися до ініційованого Спілкою COVID-19 бізнес-штабу та проаналізувала прогнозні наслідки діяльності під час пандемії.

Основна сфера діяльності респондентів - роздрібна та гуртова торгівля, також серед підприємств - консалтинг, маркетингові та рекламні послуги, небанківські фінансові послуги, виробництво обладнання, меблів та машинобудівництво, сфера послуг, галузь будівництва та архітектури, ІТ-компанії, надавачі освітніх послуг та інші.

Необхідно відзначити, що представники середнього та малого бізнесу очікують допомоги від держави, перш за все, запровадження радикальних заходів з боку влади на підтримку економіки, таких як тимчасове звільнення від сплати податків бізнесу, що в умовах карантину продовжує сплачувати заробітну плату співробітникам. За даними опитування СУП, майже 60% власників бізнесу продовжують діяльність під час обмежень (це переважно великий та середній бізнес), ще 29% - припинили роботу (характерно для мікробізнесу). 6% підприємців повністю закрили бізнес, у цю категорію потрапив переважно мікро- та малий бізнес. Лише 3% респондентів вказують, що їхній бізнес зможе працювати тривалий час за необхідних умов

(орендні канікули, віддалений доступ для співробітників, перегляд бізнес-моделі).

Третина власників бізнесу (переважно мікро-), заявляють про падіння доходів на **90-100%** з початку карантину. Ці ж підприємці вже звільнили до 50% штату співробітників.

Власники малого та середнього бізнесу говорять про зменшення доходів на 25-50% порівняно з докарантинним періодом і вже звільнили від 10 до 25% працівників. Втрати прибутків великих підприємств становлять 10-25%, там прогнозується скорочення штату на 25% до кінця обмежувальних заходів.

Від державної влади підприємці очікують, першочергово, фінансової підтримки. 29% власників бізнесу вважає, що вона має здійснюватися у формі тимчасового звільнення від сплати податків або ж, принаймні у їхньому істотному зниженні (податкові канікули, тимчасова відміна ЄСВ, ПДФО).

Водночас, у нещодавно ухвалених «антикризових» законах на підтримку економіки №3275 та підписаному №533-IX відповідні пропозиції бізнесу не були враховані.

Ще 9% підприємців (переважно, дрібні) очікують зменшення розмірів орендної плати. Серед інших очікуваних кроків та пропозицій до влади також: компенсації втрат роботодавцям та працівникам, державні кредити та держзамовлення (по 5-6% відповідно).

42% опитаних підприємців частково або повністю скоротили свій штат, 63% – прогнозують скорочення до кінця карантину. Мільйони людей опиняться без роботи, якщо бізнес не отримає належної підтримки з боку держави.

У зв'язку з цим, окрім тимчасового скасування ЄСВ та ПДФО, Спілка продовжує наголошувати на необхідності радикальних заходів на підтримку бізнесу.

По-перше, необхідно звільнити від оподаткування податком на прибуток найбільш постраждалі сфери: заклади культури (кінотеатри та ін), підприємства туристичної сфери.

По-друге, необхідно надати можливість усім роботодавцям можливість отримати часткову допомогу за своїх працівників, якщо їм скорочено час та об'єми роботи, у зв'язку із запобіганням поширенню пандемії.

По-третє, треба ввести мораторій на всі перевірки бізнесу до кінця року, щоб підприємці мали можливість економічно «оговтатися» від кризи, а не займатися адмініструванням.

МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Можливості.

1. Інвестування. Зважаючи на кризу, акції ряду компаній зі стійкою бізнес моделлю істотно подешевшали. Очікується, що в посткризовий період вони знову наростять свою вартість, проте зараз це можливість для інвесторів купувати активи за порівняльною невисокою ціною.

2. Партнерство з державою. Після завершення карантинних заходів держава буде максимально зацікавлена в якнайшвидшому відновленні ділової активності, появи нових робочих місць, як результат-буде спостерігатися підвищений інтерес до інвестиційних проєктів.

3. Нові напрямки бізнесу. Крім масового переходу в онлайн-простір, бізнес також пропонує нові і нетипові для себе сервіси, такі як: онлайн-туризм, онлайн-бари, доставка напівфабрикатів ресторанних страв для самостійного приготування, послуги краси онлайн та інше.

4. Онлайн. Навіть якщо діяльність бізнесу неможливо перенести в онлайн-простір, варто максимально використовувати Інтернет для того, щоб заявити про себе і показати свою експертизу в масштабах ринку.

Загрози.

1. Зниження купівельної спроможності. У разі продовження карантину навіть галузі, що виробляють продукцію підвищеного попиту, можуть

зіткнутися з істотним зниженням обсягів продажів у зв'язку зі зниженням платоспроможності споживачів.

2. Міжнародні ланцюжки поставок. Карантинні заходи вплинуть на існуючі взаємини з іноземними постачальниками, бізнес змушений буде шукати нових партнерів.

3. Персонал. В умовах кризи підприємства скоротили велику кількість персоналу. Однак, після завершення карантинних заходів, обсяги діяльності будуть поступово повертатися до докризового показника і бізнес зіткнеться з нестачею кадрів.

4. Закриття бізнесу. Ряд компаній (особливо мікро, малих і середніх), не мають достатньо ресурсів для того, щоб зберегти свій бізнес в умовах карантину.

У 2019 році було створено Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри) - центральний орган виконавчої влади, який відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, відкритих даних, національних електронних інформаційних ресурсів, інтероперабельності - взаємодії мережевих систем бази уніфікованих інтерфейсів або протоколів, впровадження електронних послуг та розвиток цифрової грамотності громадян. Воно працює над створенням «держави у смартфоні», що поєднує в собі мобільний додаток та портал державних послуг. Одним з важливих завдань міністерства є розвиток цифрової грамотності громадян, саме тому 21 січня 2020 року в Мінцифрі запускають курси з цифрової освіти.

Додаток «Держава і я» - скорочено «ДІЯ» запрацював на початку лютого. Презентували його президент В. Зеленський та члени Кабінету Міністра України. Додаток «ДІЯ» - це державний проект, який курирує Міністерство цифрової трансформації України. Фінансується проект державою разом з іноземними фондами.

Головна концепція програми ДІЯ - можливість отримання державних послуг в онлайн-режимі. Це значно скоротить витрату часу на отримання

будь-якої довідки або дозволу, тим самим спростить пряму взаємодію з державними органами (не потрібно стояти в черзі, витратити час, шукати, куди звернутися, чекати отримання документа тощо). Іншими словами, зробити процес електронним і автоматичним. До того ж, це скоротить корупцію, так як взаємодії людини з держслужбовцями буде мінімальним. Головне завдання проекту - створення єдиного ресурсу для отримання всіх державних послуг на смартфоні.

Окрім вже звичних послуг, наданих порталом «Дія», Міністерство цифрової трансформації України запустило онлайн-сервіси підтримки бізнесу. Так, відомство закликала підприємців ставити питання про діяльність під час карантину онлайн - у відповідний чат підтримки в Telegram і Viber. Повідомляється, що підтримка надається цілодобово, а тривалість обробки запиту - до 15 хвилин.

Пізніше Мінцифри додало на держпортал «Дія» нові онлайн-послуги, включаючи відкриття і закриття ФОП онлайн, а також зміну даних. Всього українці можуть отримати дистанційно через «Дія» 27 публічних послуг. Міністерство цифрової трансформації запустило додаток «Дія.Бізнес» для українських підприємців. Наразі він працює у тестовому режимі, однак на порталі можна буде проконсультуватись з фахівцями, знайти бізнес-ідеї та подивитись кейси успішних бізнес-проектів.

Кожен підприємець отримав доступ до державного порталу, на якому можна переглянути:

- каталог бізнес-ідей зі зручними шаблонами, перелік усіх необхідних юридичних документів для відкриття бізнесу через проходження тесту;
- сервіси - онлайн-сервіси та програми підтримки для підприємців на одній сторінці;
- довідник підприємця - на основі матеріалів профільних державних органів та провідних компаній України;
- кейси - історії успіху простих людей, які хотіли розпочати свою власну справу;

- консалтинг-зона - можливість консультацій із фахівцями за допомогою відеомесенджера.

Підприємці через додаток можуть отримувати консультації із систематизації бізнес-процесів, фінансового управління, взаємодії з державою, психології бізнесу, HR, маркетингу та продажів.

Додаток «Дія» не має аналогів і, відповідно, конкурентів на українському кіберпросторі. Проте відклики користувачів неодноразові. Дуже багато українців скаржаться на те, що їхні документи не довантажуються в додаток. На другому місці за чисельністю - скарги на криву оптимізацію, через яку «Дія» відмовляється працювати на цілому ряді смартфонів і версій Android, в основному старих. Мінцифри рекомендує звертатися в службу технічної підтримки, але там немає живих операторів, тільки бот, чия ефективність змушує бажати кращого. Найбільш уживаною функцією додатку є відстеження через супутник українців, що повернулися з-за кордону та дотримуються чотирнадцятиденної самоізоляції внаслідок епідемії.

Висновки до Розділу 3

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна значно відстає від провідних країн як за структурою виробництва, так і за драйверами. Україні передусім необхідно звернути увагу на поліпшення таких показників, як «масштаб», «технології та інновації», «інституційна структура».

Необхідні подальші, більш глибокі дослідження для пошуку відповідей і рішень, які могли б допомогти розвитку окремих регіонів з метою перешкодити розширенню заглибленої прірви між рівнем життя в найбільш економічно розвинених і відсталих регіонах земної кулі в майбутньому.

В Україні на державному рівні визнається необхідність формування цифрової економіки та суспільства, а цифрові технології розглядаються в якості одного із ключових драйверів сталого розвитку. В той же час, розбудова цифрової економіки актуалізує багато питань державної

регіональної політики, які необхідно не лише чітко ставити, але й потрібно системно вирішувати. Одним із таких питань є розуміння наслідків переходу на цифровий формат для політики, пов'язаної з такими сферами як: регіональний ринок праці (у тому числі потенційне створення і скорочення робочих місць), освіта і підвищення кваліфікації, управлінські інновації, галузевий (секторальний) розвиток, конкуренція, захист споживачів, оподаткування, торгівля, охорона довкілля і енергоефективність, а також регулювання у сфері безпеки, недоторканості приватного життя і захисту даних. Все більшої уваги заслуговує феномен просторових відмінностей («цифрова» нерівність, «цифровий» розрив і т.і.), що входить до пріоритетів розв'язання гострих проблем нерівномірного розвитку міст і регіонів.

«Цифровізацію» варто розглядати як інструмент, а не як самоціль. При системному державному підході «цифрові» технології будуть значно стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів розвитку демократії в Україні, підвищення продуктивності, економічного зростання, створення робочих місць, а також підвищення якості життя громадян України.

ВИСНОВКИ

Пандемія коронавірусу вдарила по економіці всього світу, й Україна не є винятком. Проте, рано чи пізно карантин закінчиться, економіка почне відновлюватися. Наприклад, в регіонах Китаю, в яких був введений повний карантин, просідання в січні та лютому склало 20 відсотків в роздрібному товарообігу, але вже з березня - після закінчення обмежувальних заходів - економіка різко пішла вгору, а виробництво почало зростати не тільки за рахунок природного потенціалу, але й за рахунок паралельного просідання західних економік.

Станом на листопад 2020 року інфікованих коронавірусом становить більше 60 мільйонів людей по всьому світу, в Україні - більше 700 тисяч заражених. Хвороба коронавірусу триває тяжко, вимагає великих фінансових вкладів та зусиль та не гарантує повноцінного одужання.

У багатьох містах світу все більше людей виходять на мітинги проти заходів, введених владою для боротьби з коронавірусом. У ряді європейських країн проходять багатотисячні акції протесту - активісти вважають заходи, введені владою для боротьби з пандемією, надлишковими. Тим часом деякі з них і зовсім вважають пандемію плодом містифікації, а обмежувальними заходи - змовою. Затяжний характер пандемії та повторні обмеження лише посилили недовіру до влади. Зріс рівень розлучень у зв'язку з карантином через коронавірусну інфекцію.

Під час карантину багато країн повідомили про загострення проблеми насильства в сім'ї та в партнерських стосунках. Пандемія, фінансова незахищеність, стрес та невпевненість призвели до посилення агресії, як це бувало й раніше: у зв'язку зі світовою фінансовою кризою 2008-2009 рр. чи природними катастрофами. Домашнє насильство частішає й за інших обставин, коли сім'ї проводять більше часу разом, наприклад, в період різдвяних відпусток, оскільки частота й жорстокість випадків насильства залежить від можливостей для зловмисників контролювати своїх жертв у

повсякденному житті протягом тривалого часу. Тому основний вплив пандемії пов'язаний з заходами урядів відомими як *закриття* (lockdown), обмеженням контактів та пересування, спрямованим на сповільнення поширення інфекції.

Ситуація в Україні не відрізняється від світових тенденцій: напруга в сім'ях, а з нею, і кількість випадків насильства зростає, в той же час звужуються можливості самопомоги, повідомлення та реагування на такі випадки. Особливостями «коронакризи» в Україні є обвальний ріст безробіття, а також спричинені урядовими рішеннями проблеми: в наданні психіатричної допомоги, з виїздом трудових мігрантів, з масовим поверненням дітей з інтернатів без належної роботи з сім'ями. На законодавчому рівні проблемою є те, що Україна досі не приєдналася до Стамбульської конвенції про запобігання домашньому насильству і не впровадила закладені в тому документі принципи, стратегії та найкращі практики. Є окремі сигнали про обмеження в реагуванні з боку поліції та інших служб і в виконанні приписів насильникам.

Національна поліція України запустила чат-бот #ДійПротиНасильства для повідомлень про випадки насильства та отримання консультацій онлайн у Telegram та розробила інформаційні матеріали щодо захисту від домашнього насильства в умовах пандемії. Є інші згадки пристосування до умов карантину завдяки засобам онлайн-зв'язку: цим шляхом пішли працівники соціальних служб та консультанти з неурядових організацій.

Також повідомляється про роботу в тестовому режимі Урядова лінія з протидії домашньому насильству - за номером телефону 1547. А команда Уповноваженого з прав дитини за підтримки Мінінфраструктури і Київстар запустила телеграм-бот для інформування та підтримки жертв насильства онлайн.

Через спалах коронавірусу на території КНР багато заводів і підприємств зупинилися. До того ж карантин змусив усіх сидіти вдома, тому на вулицях стало помітно менше машин - скоротився трафік і разом з ним вихлопні гази. В результаті викиди в атмосферу зменшилися на 25%, через що

небо стало чистіше, дихати ніби як легше. Це помітно на супутникових знімках НАСА.

Однак, привід для радості є тільки в короткостроковій перспективі- пандемія закінчиться, все знову запрацює. До того ж зниження викидів в атмосферу безпосередньо пов'язане з падінням економіки. Те, що добре для клімату, не так добре для населення в майбутньому. Але можна сподіватися, що отримані результати змусять всіх замислитися, як виробництво і перевиробництво впливає на екологію, і переглянути свою політику.

Головна екологічна заповідь «reuse, recycle, reduce» в умовах пандемії не дуже працює. Навпаки. Всі купують медичні маски, хоча їх ефективність в захисті здорових людей від вірусу не доведена (тим більше їх потрібно міняти кожні дві години). Носити їх необхідно в разі, якщо ви лікар, перебуваєте поруч із зараженими або самі маєте симптоми вірусу.

Але здорові люди носять їх заради спокою що неправильно. Через підвищений попит лікарі ризикують залишитися без масок зовсім, а це може привести до зростання хворих.

В цілому через спалах коронавірусу в шість разів зросли медичні відходи-раніше з міста вивозили 40 тонн медичних масок, рукавичок і захисних костюмів, зараз - 240 тонн. Вони, на жаль, не переробляються.

Попит на все одноразове торкнувся не тільки медичних штук. Наприклад, компанія Starbucks в США і Канаді заборонила відвідувачам приходити з багаторазовими гуртками, оскільки на них можуть залишатися мікроби до декількох днів.

Як не дивно, сидіти вдома теж може бути неекологічно. Вся комунікація в онлайні-дзвінки по роботі, тонни листування, скайпи з друзями і родичами має цілком реальний офлайн-слід.

Карантин впливає на багато наших звичок. У тому числі на те, що і як ми їмо. Домашня їжа швидко набридає, і на допомогу приходять онлайн-замовлення доставки їжі. Якщо кур'єр їде з найближчого магазину, то для екології це не страшно. Але чим далі відстань, тим вище вуглецевий слід від

доставки. До того ж такі замовлення завжди супроводжуються пакетами, коробками, ще пакетами і навіть пухирчастою плівкою. Уряд вживає заходів, які націлені на призупинення розгортання пандемії коронавірусу в Україні. Під прямий вплив рішень уряду підпадають ті організації, які страждають від прямої заборони проводити певні види діяльності. В першу чергу, в сфері спорту, творчості, мистецтва та розваг, організації відпочинку, туристичної сфери, діяльності дошкільних закладів, шкіл, вищих навчальних закладів. Непрямий або опосередкований вплив відчували туристична сфера, транспортна галузь, зокрема авіаперевізники, готельно-ресторанний бізнес тощо. Тобто загалом страждає сфера послуг.

У свою чергу, теоретично можуть виграти онлайн-сфера, банківська сфера, виробники ліків та медичних засобів, засобів гігієни, інтернет-провайдери, телевізійники, радіомовлення, медіа, рекламодавці, комунальна сфера та орендодавці. Також на цій ситуації можуть виграти й спекулянти.

На жаль, Україна через загальноекономічну ситуацію, поки що не здатна продемонструвати достатньо ефективний рівень розподілу коштів і не зможе правильно вирішити проблему можливої пандемії. Можна констатувати повну неготовність уряду. Перед тим як вводити певні заходи, Кбмін мав би проконсультуватися з представниками бізнесу для досягнення компромісу.

Відповідно, зараз постає питання самоорганізації бізнесу та суспільства. Громадянське суспільство, у єдності, здатне протистояти будь-яким викликам. У першу чергу, мова йде про (корпоративну) соціальну відповідальність. Це вміння домовлятися між собою, розуміти та допомагати один одному щодо різних питань: наприклад щодо суми оренди під час простою бізнесу, відстрочки платежів тощо. Також не треба забувати і про креативність та вміння адаптуватися під нові умови. Ця ситуація – це можливість для переосмислення бізнес моделі. Втім, середньому і великому бізнесу складно робити це самотужки (знову необхідно згадати про діалог, який би мав би підтримувати уряд).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про зайнятість населення». — Відомості Верховної ради (ВВР) 1991. — №14. — С. 170.
2. Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації»
3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=1b4b0b23-fb5a-471c-81f9-50698021e0fa&title>.
4. Розпорядження КМ України від 1 лютого 2016 р. № 119-р «Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248862610>
5. Industrie 4.0 in a Global Context Strategies for Cooperating with International Partners / H. Kagermann, R. Anderl, J. Gausemeier, G. Schuh, W. Wahlster (Eds.); acatech STUDY. Herbert Utz Verlag GmbH, 2016. 74 p.
6. Industry 4.0 – Opportunities and Challenges of the Industrial Internet / R. Geissbauer, S. Schrauf, V. Koch, S. Kuge. PricewaterhouseCoopers Aktiengesellschaft Wirtschaftsprüfungsgesellschaft, December 2014. 52 p.
7. Industry 4.0. Challenges and solutions for the digital transformation and use of exponential technologies / Audit. Tax. Consulting. Corporate Finance. Deloitte. 2014. 32 p.
8. Readiness for the Future of Production Report 2018. Insight Report. In collaboration with A.T. Kearney. World Economic Forum. 2018. 266 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf.
9. Only 25 countries well-positioned to benefit from Industry 4.0 according to new World Economic Forum report. 13 Feb 2018. URL:

<https://www.edb.gov.sg/en/news-and-resources/insights/innovation/only-25-countries-wellpositioned-to-benefit-from-industry-4-0-a.html>.

10. Digital Transformation Monitor Key lessons from national industry 4.0 policy initiatives in Europe / European Commission. May 2017. 12 p.
11. UNESCO, Creative Industries – UNESCO Culture, UNESCO. – http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=35024&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.
12. Creative Europe. Creative Europe is the European Commission’s framework programme for support to the culture and audiovisual sectors. – <https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/>
13. Баланда А. Соціально-економічні ризики та наслідки безробіття в Україні // Економіка і держава. — 2007. — № 4. — С. 75—78.
14. Далик В. П., Дуляба Н. І. Зовнішня торгівля України: реалії та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016 Вип. 7 Час. 1 С, 110-113.
15. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 19.11.20)
16. Зовнішня торгівля України товарами та послугами за 2018 рік. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
17. Коляда О.В., Омельченко М.М. Зовнішня торгівля товарами України: сучасний стан та перспективи розвитку. Економіка і суспільство. 2017 Вип. 9 С. 66-70.
18. Лисак О., Андреева Л. Проблеми та перспективи експорту аграрної продукції України. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2017 Vol. 3 No. 1 pp. 139-151. URL: www.are-journal.com.
19. Непрядкіна Н.В. Особливості й перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України і ЄС сільськогосподарською продукцією. Вісник

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2018 № 7 с. 60-65.

20. Короткий Ю. В. Машинобудівна промисловість України: здобутки та перспективи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Економіка і менеджмент. 2015. №11. С. 117–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_11_28. (дата звернення 28.11.20)
21. Олійник Я. Б., Степаненко А. В., Обиход Г. О. Безпека життєдіяльності при екстремальних температурах за умов глобальних змін клімату : навч. посіб. – К. ВПЦ “Київський університет”, 2011. – 315 с.
22. Пігуль Н. Г., Пігуль Є.І. Сучасний стан та перспективи розвитку машинобудівного комплексу України. Економіка та суспільство. Мукачівський державний університет, 2018. №15. С. 444–449.
23. Прощаликіна А. М., Петренко Т. С. Місце України на світовому ринку продукції АПК. Агросвіт. 2018 № 11 С. 22-26.
24. Салоїд С.В. Організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою підприємств машинобудування: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / НТУ«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського». Київ, 2019. 305 с.
25. Свида І. В. Зарубіжний досвід формування та реалізації політики сталого регіонального розвитку: приклад для України / І. В. Свида // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Вип. 11. Ч. 4. – 2015. – С. 104-109.
26. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: монографія/ [Новікова О.Ф., Амоша О.І., Антонюк В.П. та ін.] / НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 534 с.
27. Стеблянко І.О. Географія зовнішньої торгівлі України та її вплив на структурний розвиток національної економіки. Причорноморські економічні студії. 2016 Вип. 11 С. 107-112.

28. Чирак М. В., Чирак І.М. Стан та джерела зростання українського експорту сільськогосподарської продукції. Ефективна економіка. 2018 № 2 URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/61.pdf
29. Шевчук В. О., Черкас Н. І. Вплив динаміки промислового виробництва регіону та географії зовнішньої торгівлі на технологічний експорт. Регіональна економіка. 2008 № 2 С. 34-43.

Таблиця 2.1 Основні торговельні партнери України в експорті товарів у 2018 р.

№ з/п	Назва країни	Обсяг експорту товарів, млн дол. США	Темп зростання/зниження, 2018 рік до 2017 року, у %	Питома вага країни у загальному обсязі експорту товарів з України, у %
1	Країни ЄС	20 158,5	115,0	42,6
2	Росія	3 654,1	92,8	7,7
3	Туреччина	2 352,4	93,4	5,0
4	Китай	2 200,3	107,9	4,6
5	Індія	2 175,9	98,7	4,6
6	Єгипет	1 557,1	85,0	3,3
7	Білорусь	1 304,5	114,1	2,8
8	США	1 111,5	134,2	2,3
9	Молдова	789,3	111,5	1,7

Таблиця 2.2 – Прогноз змін у світовій економіці після завершення пандемії

СВІТОВА ЕКОНОМІКА	
Глобалізація	<p>Карантинні заходи в умовах пандемії COVID-19 негативно позначилися на налагоджених глобальних ланцюжках постачання, що сприятиме глобальній тенденції переходу від вільної зовнішньої торгівлі до політики протекціонізму.</p> <p>Вже зараз провідні світові компанії замислюються про трансформацію своєї стратегії в частині оптимізації ланцюжка поставок і локалізації виробництва з максимальною доданою вартістю.</p>
Міграційна політика	<p>Поширення вірусної інфекції дозволить ряду країн посилити міграційну політику. Так, все більше лідерів країн ЄС висловлюються на користь перегляду Шенгенської угоди. Що стосується США-ще до пандемії захист американського ринку праці від мігрантів був визначений, як одне з важливих завдань.</p> <p>Обмеження вплинуть на мобільність робочої сили, а зростаючий рівень безробіття не сприятиме зростанню заробітних плат.</p>
БІЗНЕС	
Цифровізація	<p>Бізнес-процеси будуть максимально цифровізовані - зросте роль електронного документообігу, а також програмного забезпечення, спрямованого на автоматизацію діяльності.</p>

Продовження Таблиці 2.2

Зміна корпоративних структур	Компанії будуть розширювати штат співробітників, що працюють віддалено, що дозволить економити на утриманні офісів. Так, очікується оптимізація організаційних структур компаній - частина управлінських рівнів перестане існувати.
Комунікація	Зросте роль бізнес-комунікації за допомогою сервісів відеозв'язку (Zoom, Webex), знизиться Популярність особистих зустрічей. У свою чергу це істотно відіб'ється на послугах пасажирських авіаперевезень і готельної галузі, так як кількість відряджень буде істотно нижче.
Партнерство з державою	Партнерство бізнесу і держави стане більш значущим. Держави стануть більш зацікавленими у великих інвестиційних проектах, будуть залучені в процес проектування і бізнес-планування, оскільки зростання зайнятості, стабільне отримання податків, соціальний розвиток території - першочергові завдання в умовах кризи. Уряди країн будуть більше зосереджені на розробці та реалізації програм підтримки та розвитку бізнесу.
СПОЖИВЧА ПОВЕДІНКА	
Споживчі витрати	Тривале перебування вдома, а також скорочення доходів змусить споживачів переглянути структуру своїх покупок - очікується відмова від споживання деяких товарів і послуг, що негативно позначиться на роздрібних продажах

Продовження Таблиці 2.2

E-Commerce	Карантинні заходи змушують людей здійснювати основну частину закупівель онлайн - очікується, що ця тенденція збережеться і після завершення пандемії, що змусить внести корективи в бізнес-процеси тих ритейлів, які раніше не займалися онлайн-продажами.
Нові звички	Очікувалося, що обмеження в роботі HoReCa сприятимуть істотному зростанню замовлень доставки готової їжі, проте цей фактор змусив людей більше готувати вдома, що відповідним чином відбилося на структурі покупок споживачів.

Таблиця 3.1 – Рівень готовності країн до потенційних можливостей та викликів Індустрії 4.0

Країна	Компонент (оцінювання здійснюється за 10-бальною шкалою)							
	Структура виробництва		Драйвер виробництва					
	Комплексність	Масштаб	Технології та інновації	Людський капітал	Глобальна торгівля та інвестиції	Інституційна структура	Сталі ресурси	Попит
Німеччина	9.4	7.6	7.2	7.5	7.3	8.2	7.8	7.5
США	8.6	6.6	8.5	7.9	7.7	8.6	6.7	8.5
Великобританія	8.6	4.7	8.0	7.5	8.3	8.2	7.4	7.1
Китай	7.1	10.0	5.7	5.6	7.2	4.9	5.5	7.9
Південна Корея	9.0	8.7	6.6	5.9	6.8	6.9	6.5	6.4
Японія	10.0	7.5	6.6	6.0	6.2	7.8	6.7	7.8
Україна	6.0	3.9	3.5	5.8	5.1	3.4	4.6	4.5

Талиця 3.2 – Групи креативних занять

Групи креативних занять	SOC (2010)	Пояснення
Реклама та маркетинг	1132	Директори з маркетингу і продажів
	1134	Директори з реклами та зв'язків з Громадськістю
	2472	Спеціалісти зі зв'язків з громадськістю
	2473	Менеджери та креативні директори рекламних агенцій
	3543	Професіональні маркетологи
Архітектура	2431	Архітектори
	2432	Спеціалісти з містобудування
	2435	Дипломовані архітектори-технологи
	3121	Фахівці з архітектури та містобудування
Ремесла	5211	Ковалі та робочі по металу
	5411	Ткачі і в'язальники
	5441	Виробники, декоратори та оздоблювачі скла та кераміки
	5442	Меблярі та інші висококваліфіковані Столяри
	5449	Інші ремісники, не вказані в класифікації

Продовження Таблиці 3.2

Дизайн: дизайн продукту, одягу та графічний дизайн	3421	Графічні дизайнери
	3422	Дизайнери продукту, одягу, інші дизайнери
Кіно, телебачення, відео, радіо та фотографія	3416	Арт-спеціалісти, -продюсери та – директори
	3417	Фотографи, оператори аудіовізуального і радіомовного обладнання
ІТ, програмне і комп'ютерне обслуговування	1136	Директори з інформаційних технологій і Телекомунікації
	2135	ІТбізнес-аналітики, архітектори та системні Дизайнери
	2136	Програмісти і фахівці з розробки програмного забезпечення
	2137	Веб-дизайнери та спеціалісти з веб-програмування
Видавництво	2147	Журналісти, редактори газет і періодичних видань
	3412	Автори, письменники та перекладачі

Продовження Таблиці 3.2

Музеї, галереї та бібліотеки	2451	Бібліотекарі
	2452	Архіваріуси та доглядачі
Музика, виступи та візуальне мистецтво	3411	Артисти
	3413	Актори, естрадні артисти та ведучі програм
	3414	Танцівники та хореографи
	3415	Музиканти